

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

**SROVNÁNÍ VYPRAVĚČSKÝCH DOVEDNOSTÍ ŽÁKŮ
4. A 5. TŘÍD ZÁKLADNÍ ŠKOLY
DIPLOMOVÁ PRÁCE**

Barbora Švehlová

Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Suda, CSc.

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 30. dubna 2020

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji PhDr. Zdeňku Sudovi, CSc. za odborné vedení diplomové práce, cenné rady a připomínky při jejím zpracování. Děkuji také 13. ZŠ Plzeň za příjemnou spolupráci při získávání potřebných materiálů pro praktickou část diplomové práce. V neposlední řadě děkuji svému manželovi a své rodině za podporu během studia.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická

Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Barbora ŠVEHLOVÁ**
Osobní číslo: **P15M0025P**
Studijní program: **M7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obor: **Učitelství pro 1. stupeň základní školy**
Téma práce: **Srovnání vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. ročníků základní školy**
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Zásady pro vypracování

1. Prostudování doporučené literatury.
2. Formulace hypotéz a vymezení cíle diplomové práce.
3. Volba vhodných výzkumných metod.
4. Provedení vlastního výzkumu.
5. Zpracování získaných údajů na základě analýzy žákovských prací.
6. Závěr, doporučení pro školní praxi.

Rozsah diplomové práce: **40 normostran**
Rozsah grafických prací: **není stanoven**
Forma zpracování diplomové práce: **tiskárenská**

Seznam doporučené literatury:

- ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná česká stylistika*. Praha : ISV nakladatelství, 2003. 382 s.
HUBÁČEK, J. *Didaktika slohu : Celostátní vysokoškolská učebnice pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy*. 1. vyd. Praha : SPN, 1990. 236 s.
ČECHOVÁ, M.; STYBLÍK, V. *Čeština a její vyučování*. Praha : SPN, 1998. 264 s.
SVOBODA, K. *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha : SPN, 1977. 307 s.
ČECHOVÁ, M. *Vyučování slohu : Úvod do teorie*. 1. vyd. Praha : SPN, 1985. 260 s. Odborná literatura pro učitele.
ČECHOVÁ, M. *Komunikační a slohová výchova*. Vyd. 1. Praha : ISV nakladatelství, 1998. 226 s. Jazykověda. ISBN 80-85866-32-3.
HLAVÁČOVÁ, E. Slohový útvar vypravování na 2. stupni ZŠ. *ČJL*, 36, 1985/86, s. 49-59.

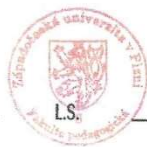
Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Zdeněk Suda, CSc.**
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce: 4. dubna 2019
Termín odevzdání diplomové práce: 30. června 2020

V Plzni dne 5. dubna 2019

RNDr. Miroslav Randa, Ph.D.
děkan

Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.
vedoucí katedry

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. STYL A STYLISTIKA, VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	10
1.1. Funkční styly	11
1.2. Slohové postupy a útvary	14
2. SLOHOVÉ VYUČOVÁNÍ.....	16
2.1. Charakteristika slohového vyučování.....	16
2.2. Cíle slohového vyučování.....	16
2.3. Vyučování slohu v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání	17
2.4. Slohové útvary v rámci slohového didaktického systému na 1. stupni ZŠ	17
2.4.1. VYPRAVOVÁNÍ	19
2.4.1.1. Znak vypravování a požadavek na dobré školní vypravování	20
2.4.1.2. Jazykové prostředky oživující děj vypravování	20
2.4.1.2.1. Slovesa	20
2.4.1.2.2. Podstatná jména	21
2.4.1.2.3. Citoslovce	21
2.4.1.2.4. Přívlástek shodný a přívlástek neshodný	21
2.4.1.2.5. Věty jednočlenné, větné ekvivalenty.....	22
2.4.1.2.6. Řeč přímá.....	22
2.4.1.2.7. Frazeologismy	22
2.4.1.2.8. Nepřímá pojmenování	23
2.4.1.3. Návčik vypravěčských dovedností žáků	23
2.4.1.3.1. Invence	24
2.4.1.3.2. Kompozice.....	25
2.4.1.3.3. Stylizace	25
2.4.1.3.4. Oprava a hodnocení písemných slohových prací žáků.....	26
II. PRAKTICKÁ ČÁST	28
3. STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	28
4. CÍL VÝZKUMU	28
5. VÝZKUMNÉ METODY	28

5.1. Dotazník	29
5.2. Analýza textu.....	29
5.3. Metoda srovnávací.....	30
6. PRŮBĚH VÝZKUMU	30
6.1. Metoda dotazníku.....	30
6.1.1. Popis vzorku respondentů	30
6.1.2. Sestavení dotazníku	31
6.1.3. Zadání dotazníku.....	31
6.1.4. Zpracování dotazníků.....	31
6.2. Metoda analýzy žákovských prací.....	31
6.2.1. Popis vzorku respondentů	32
6.2.2. Zadání slohových prací.....	32
6.2.3. Zpracování slohových prací.....	33
6.3. Srovnávací metoda.....	34
7. VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	34
7.1. Vyhodnocení údajů získaných metodou dotazníku.....	34
7.1.1. První otázka.....	38
7.1.2. Druhá otázka.....	38
7.1.3. Třetí otázka.....	39
7.1.4. Čtvrtá otázka	39
7.1.5. Pátá otázka.....	40
7.1.6. Šestá otázka	41
7.1.7. Sedmá otázka.....	41
7.1.8. Osmá otázka	42
7.1.9. Devátá otázka.....	42
7.1.10. Desátá otázka	43
7.2. Vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací.....	44
7.2.1. Vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací 4. ročníků	44
7.2.1.1. Rozsah žákovských prací žáků 4. ročníků	45
7.2.1.2. Kompozice žákovských prací 4. ročníků.....	46
7.2.1.2.1. Zápletka ve vypravování žáků 4. ročníků.....	47
7.2.1.3. Shodné a neshodné přívlasky ve slohových pracích 4. ročníků	47
7.2.2. Vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací 5. ročníků	48
7.2.2.1. Rozsah žákovských prací žáků 5. ročníků	49

7.2.2.2. Kompozice žákovských prací 5. ročníků.....	50
7.2.2.2.1. Zápětka ve vypravování žáků 5. ročníků.....	50
7.2.2.3. Shodné a neshodné přívlastky ve slohových pracích 5. ročníků	51
7.3. Srovnání vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. ročníků ZŠ	52
7.3.1. Srovnání rozsahu žákovských prací žáků 4. a 5. ročníků ZŠ	52
7.3.2. Srovnání zastoupených vybraných slovních druhů.....	53
7.3.2.1. Podstatná jména.....	53
7.3.2.2. Slovesa.....	55
7.3.2.3. Citoslovce.....	56
7.3.3. Srovnání počtu přívlastků shodných a neshodných.....	57
7.3.4. Ich-forma	58
7.3.5. Přímá řeč.....	58
7.3.6 Frazeologismy	60
8. DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	61
ZÁVĚR	66
RESUMÉ	67
SUMMARY	67
SEZNAM POUŽITÉ A PROSTUDOVANÉ LITERATURY.....	68
SEZNAM TABULEK	69
SEZNAM GRAFŮ	70
PŘÍLOHY.....	71
I. Dotazník pro učitele 4. a 5. ročníků	71
II. Ukázky žákovských slohových prací.....	71

ÚVOD

V pedagogické praxi se často setkáváme s problematikou vyjadřovacích schopností žáka. Myslím si, že tato nižší kvalita vyjadřování úzce souvisí se čtenářskou gramotností. Mnoho žáků v současné době málo čte, z toho důvodu přirozeně nerozvíjejí svou slovní zásobu a neumějí své myšlenky vyjádřit přesně a výstižně. Domnívám se, že vyjadřovací schopnosti žáka, ať už u mluveného nebo psaného projevu, jsou velmi důležité. Na základě této zkušenosti z praxe jsem se rozhodla zabývat se podrobněji sledováním úrovně vypravěčských dovedností žáků. Tématem mé diplomové práce je proto Srovnání úrovně vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. tříd základní školy.

Na vzorku žákovských prací budu sledovat užití vybraných jazykových prostředků, které jsou zásadní (stylotvorné) pro útvar vypravování. Zaměřím se především na analýzu podstatných jmen, sloves, citoslovcí, přímých řečí, frazeologismů aj. Stěžejní částí diplomové práce bude vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací a jejich následné srovnání. Pro přehlednost vyhodnocení užiji tabulek a grafů.

Součástí diplomové práce bude též analýza výsledků dotazníkového šetření týkajícího se aktuální problematiky slohového vyučování na 1. stupni základní školy. Na závěr bude uvedeno několik doporučení pro nácvik vypravěčských dovedností, které zaměřím především na žákovu slovní zásobu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část je rozdělena do dvou kapitol. První kapitola se věnuje vymezení základních pojmů ze stylistiky, dále klasifikaci funkčních stylů a slohových postupů, které jsou stručně charakterizovány. V druhé kapitole teoretické části se zabýváme slohovým vyučováním a slohovými útvary, které se probírají na 1. stupni ZŠ. Podrobněji se zaměříme na slohový útvar vypravování, jeho znaky a samotný nácvik. Závěrem teoretické části diplomové práce se věnujeme opravě a hodnocení žákovských slohových prací.

1. STYL A STYLISTIKA, VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Jazyk považujeme za základní prostředek lidské komunikace, jedná se o systém znaků sloužící k dorozumívání a myšlení. Komunikátem nazýváme množinu promluv, projevů uskutečněných, probíhajících nebo potenciálních.¹

Jazykovým stylem rozumíme způsob záměrného, promyšleného výběru a uspořádání jazykových prostředků, který uplatňujeme při tvorbě textu. Jednotlivé jazykové prostředky tvoří jednotu vyhovující komunikačnímu záměru autora. Literární styl zahrnuje u literárních textů vedle formy i vnitřní kompozici a ideově-tematickou výstavbu.

Stylistika neboli nauka o slohu je jazykovědná disciplína, která vychází ze zkoumání konkrétních textů a studuje styl. Na základě analýzy jednotlivých textů dochází k zobecnění zákonitostí stylizace jazykových projevů. Tato jazyková disciplína navazuje ve svých zkoumáních na poznatky ostatních jazykovědných disciplín. Stylistika klade důraz na formu a jazykovou výstavbu textu. Jejím základním úkolem je poznání výrazových prostředků a určení jejich funkce v daném textu. *Velice důležitá je orientace v jejich struktuře a vzájemných vztazích, zejména je nezbytná dokonalá znalost spisovného jazyka a jeho hranic ve vztahu k útvarům nespisovným, znalost odrazu historického vývoje jazyka v jeho stavu současném, znalost výrazových variant, poznání emotivnosti a jejich prostředků.*²

Na základě toho je teoretická stylistika zařazována až na závěr studia lingvistiky. Ve vyučování se žáci učí prakticky vytvářet souvislé texty, které by měly odpovídat situaci a cíli promluvy. Slohové vyučování tak tvoří složku výuky českého jazyka již od prvních ročníků

¹ CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*, Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy, ISBN 80-04-23302-3. s. 13

² ČECHOVÁ Marie a kol. – *Současná česká stylistika*, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 18

školní docházky. Stylistiku můžeme rovněž chápat i jako nauku o užívání jazykových prostředků v řečovém projevu.³

1.1. Funkční styly

Jazykové projevy se liší nejen svým obsahem, ale i výběrem a uspořádáním jazykových prostředků. Říkáme, že mají různý sloh (styl), což chápeme jako způsob výběru a využití jazykových prostředků a jejich následné uspořádání v jazykovém projevu, tzn., že se daným jazykem dá sdělit totéž různými způsoby.⁴

*Sloh jazykového projevu určují tzv. slohotvorní činitele, tedy všichni činitelé, kteří určují výběr výrazových prostředků a ovlivňují výsledný styl komunikátu. Často se o nich hovoří jako o stylo tvorných faktorech.*⁵ Tyto činitele dělíme na objektivní a subjektivní. Mezi objektivní (mimopersonální) slohotvorné činitele řadíme: základní funkce komunikátu (cíl, zaměření projevu); ráz komunikátu (jde-li o projev soukromý či veřejný, je-li určen osobám důvěrně známým či cizím); situaci a prostředí; adresáta; míru připravenosti komunikace (zdali jde o projev předem připravený či nepřipravený, mluvený či psaný); téma jazykového projevu a jeho uchopení. U subjektivních (personálních či individuálních) slohotvorných činitelů záleží na komunikantovi, tedy autorovi. Patří k nim zejména intelektuální a rozumová vyspělost autora, jeho životní zkušenosti, kulturní a společenský rozhled, věk, pohlaví, vzdělání, záliby, vztah k adresátovi a samotný autorův projev (jeho povaha, temperament, vyjadřovací schopnosti).⁶

Rozeznáváme tyto styly spisovného jazyka: styl prostěsdělovací, styl odborný, styl administrativní, styl publicistický a styl umělecký.⁷

Styl prostěsdělovací (běžně dorozumivací, hovorový) se užívá v běžných rozhovorech každodenního života, jedná se tedy o styl spontánních projevů realizovaných v rodinném, pracovním a zájmovém prostředí. Slohovou dominantu vlastní dorozumivací oblasti prostěsdělovacího stylu tvoří dialogy neoficiální, neveřejné. Často se v tomto stylu užívají nespisovné tvary, typické je časté doprovázení projevu gestikou a mimikou. Věty bývají jednoduché nebo jsou spojovány v jednoduchá souvětí souřadná či podřadná bez složitějších

³ ČECHOVÁ Marie a kol. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 17-19

⁴ MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. s. 224

⁵ ČECHOVÁ Marie a kol. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 59

⁶ Tamtéž, s. 60-68

⁷ MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. s. 224-225

závislostí. Objevuje se časté používání vět tázacích a zvolacích, mnohdy citově zabarvených, tj. stylově příznakových.⁸

Styl odborný můžeme dále rozčlenit na styl vědecký, prakticky odborný a populárně naučný, případně ještě na učební a esejistický styl. Odborný styl se užívá v odborném vyjadřování, ve vědeckých dílech a také v pracovním styku v jednotlivých oborech. Pro odborný styl je typické používání odborných termínů. Při stylizaci sdělení je potlačena emocionalita, slouží k vyjádření poznatků a vztahů. Větná stavba odborného stylu bývá zdatelně složitější. Především ve spisech vědeckých se objevují složitá souvětí. Odborný text vždy směřuje v rámci konkrétního tématu k úplnosti, celistvosti a vnitřní uspořádanosti předávané informace.^{9, 10}

Styl administrativní (jednací, úřední) má vypracovaný systém úředního styku. Dříve stylistika tento samostatný funkční styl nevyčleňovala, byl součástí stylu odborného. V současnosti je však styk s administrativním stylem čím dál tím častější a tedy nevyhnutelný. Tento komplexní styl má za úkol hned několik funkcí (řídící, regulativní, direktivní a je vázán na funkci sdělovací a zpravovací). Administrativní styl je zaměřen na fakta a jejich sdělení. Autor (pisatel, mluvčí) administrativního textu ustupuje do pozadí, osobní vztah k adresátovi bývá zastřen a adresát je často pluralitní. K výrazným znakům patří převažující písemný charakter administrativních projevů, často se však setkáme i např. s ústním hlášením, úředním jednáním – tedy promluvou monologickou i dialogickou. Dalšími znaky jsou především výstižnost, stručnost, snadnost, stereotypnost, heslovitost či rychlost vypracování. Jazyk je zásadně spisovný, neutrální, bez citového zabarvení. Časté je užívání zkratkových slov, zkratk a značek. Administrativní projevy svým nedějovým charakterem a zaměřením se na fakta mají vyšší frekvenci jmen: substantiv ve spojení s tzv. syntaktickými adjektivy a číslovek, naopak nižší frekvenci určitých slovesných tvarů.¹¹

Styl publicistický je styl hromadných sdělovacích prostředků tedy médií, které informují adresáta o aktuálních společenských a politických událostech a komentují je. Veřejnými sdělovacími prostředky jsou myšleny noviny, časopisy, internet (publicistika psaná), rozhlas,

⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7., s. 334-335

⁹ MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. s. 225-226

¹⁰ ČECHOVÁ Marie a kol. – *Současná česká stylistika*, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 167, 175

¹¹ Tamtéž, s. 194-200

televize (publicistika mluvená). Hlavními znaky publicistického stylu jsou automatizované a aktualizované výrazy, všeobecná srozumitelnost, přesnost a obsahová správnost, věcnost, informativnost, přehlednost, přesvědčivost, rozmanitost. Typické je též používání odborné terminologie. Často se objevují obrazná vyjádření metaforické povahy (přirovnání, metonymie, synekdocha, personifikace), frazeologické obraty, parenteze (vsuvky) apod. Úkolem publicistického stylu je čtenáře/posluchače informovat, ovlivnit, poučit, pobavit nebo vzdělávat.¹²

Jednotlivé publicistické útvary se liší podle míry uplatnění příslušných funkcí. Některé útvary mají funkci spíše informativní (zpráva, oznámení apod.). S těmito útvary se setkáváme i u jiných funkčních stylů (prostěsdělovacích, administrativních i odborných). U dalších jasně převažuje funkce přesvědčovací či ovlivňovací (úvaha, komentář). V publicistice se setkáváme i s útvary s přesahem do umělecké oblasti (fejeton, reportáž). V denním tisku se objevují příspěvky hned s několika dalšími funkcemi – vzdělávací, poznávací, tedy útvary z oblasti odborné, vědní a technické. Všechny publicistické projevy však spojuje základní rys – aktuálnost. Jako samostatná oblast se vymezuje oblast veřejných mluvených projevů; někdy se označuje jako řečnický styl.^{13, 14}

Umělecký styl, též styl umělecké literatury, se zaměřuje především na funkci estetickou. Okruh uměleckého stylu tvoří všechna díla krásné literatury (beletrie), tedy prózy, poezie a dramatu. *Za charakteristický rys textů krásné literatury lze obecně pokládat poetizaci sdělení, tj. užívání výrazových prostředků se záměrem vytvořit text působící jak hodnotou sdělnou, tak i estetickou.*¹⁵ Dílo na čtenáře působí jednak svým obsahem, jednak způsobem, jakým jsou myšlenky vyjádřeny. Cílem uměleckého díla je vyvolat v adresátovi estetický zážitek a city. Spisovatel vybírá takové jazykové prostředky, které ve čtenáři vyvolávají prožitkovost, pocit krásna, působí na něj estetickým dojmem, obohacují jeho vnitřní život.¹⁶

¹² ČECHOVÁ Marie a kol. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 206-208

¹³ CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*, Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy, ISBN 80-04-23302-3. s. 201-215.

¹⁴ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6. s. 210-214

¹⁵ CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*, Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy, ISBN 80-04-23302-3. s. 233

¹⁶ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6. s. 214-216

1.2. Slohové postupy a útvary

*Výsledkem užití zvoleného slohového postupu je slohový útvar. Slohové útvary jsou konkrétní realizací abstraktních textových modelů. Jde o formálně i obsahově uzavřené kontextové celky, které se zformovaly v jednotlivých oblastech komunikace.*¹⁷

Při tvorbě jazykového projevu hraje důležitou roli jazykové zpracování tématu. S ohledem na cíl a funkci projevu, ale i další objektivní slohotvorné činitele, autor volí rozsah sdělovaných informací, jejich uspořádání a pojetí. Vyčleňujeme pět základních slohových postupů, a to postup vyprávěcí, popisný, informační, výkladový a úvahový.¹⁸

Slohový postup vyprávěcí (narativní) se soustředí na průběh jedinečného děje, neopakovatelné události, která může být skutečná či fiktivní. Vzniklý projev musí být souvislý (spojitý), z toho důvodu se v něm užívá nejrozmanitějších prostředků, které zvyšují vnitrotextové vazby. Autor subjektivně vytváří příběh, jehož situace se snaží vystihnout tak, aby si je příjemce dokázal co možná nejskutečněji představit a dokázal se do nich vžít.¹⁹ *Mezi jednotlivými složkami jsou obvykle nejen časové, ale i příčinné souvislosti. Děj většinou začíná expozicí, pokračuje zápletkou (kolize), vyvrcholením (krize), do obratu (peripetie) a uzavírá se rozuzlením (katastrofa).*²⁰ Vyprávěcí slohový postup se nejčastěji objevuje u prostěsdělovacího, uměleckého, okrajově i publicistického funkčního stylu (reportáž, fejeton). Vypravování může mít psanou i mluvenou podobu, může být připravené i spontánní. Při běžné komunikaci není kompozice propracována, při vyprávění často odbočujeme, i když se snažíme přidržovat chronologické posloupnosti. Umělecké vypravování je základem všech epických děl. Na rozdíl od běžného vypravování se objevuje i vyprávění s retrospektivními prvky. U vypravování je kladen důraz především na dynamičnost, živost, užití přímé řeči, frazeologismů, citově zabarvených podstatných jmen s co nejužším významem, metafor, vět zvolacích atd. Podrobněji se budeme této oblasti věnovat v kapitole 2.4.1. Vypravování.²¹

Popisný (deskriptivní) slohový postup se blíží postupu informačnímu, liší se však rozsahem podaných informací a jistou subjektivizací. Tento slohový postup je založen na výběru a představení znaků, které u daného jevu (předmětu, osoby, zvířete, děje) popisujeme. U popisu

¹⁷ ČECHOVÁ Marie a kol. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 84

¹⁸ Tamtéž, s. 84

¹⁹ Tamtéž, s. 326

²⁰ Tamtéž, s. 331

²¹ Tamtéž, s. 75-76

očekáváme jistý řád. Postupujeme při tom např. určitým směrem (shora dolů nebo naopak, zleva doprava...) nebo od nejdůležitějších znaků k těm méně podstatným. Cílem je popsat předmět tak, aby si příjemce vytvořil jeho věrný obraz. Slohovým útvarem vzniklým na základě popisného slohového postupu je popis prostý, popis odborný, popis umělecký (líčení) a charakteristika.^{22, 23}

Informační slohový postup je z kompozičního hlediska považován za postup nejjednodušší, který konstatuje fakta a podává informace, potlačuje subjektivitu a nezdůvodňuje souvislosti. Větná stavba je málo rozvitá. Pořadí informací řadí libovolně za sebe, v jednotlivých útvarech však bývá ustáleno tradicí. Texty jsou věcné, stručné, bez citového zabarvení. Jazyková výstavba ani kompozice nejsou složité, uplatňuje se neutrální spisovná čeština, u útvarů každodenní komunikace i čeština hovorová či nespisovná. Informační slohový postup se nejčastěji uplatňuje u administrativního, publicistického a prostěsdělovacího funkčního stylu. Mezi slohové útvary, které vznikly na základě informačního slohového postupu, patří zejména: zpráva, oznámení, blahopřání, dopis, reklama, žádost, životopis, inzerát, pozvánka a dotazník.

Výkladový (explikativní) slohový postup je základní slohový postup odborné komunikace, který zachycuje vnitřní souvislosti sdělovaných faktů (příčinné, časové, místní). Jde v něm o složité vztahy, tomu též odpovídá složitější větná stavba. Autor v prvotní fázi studuje odbornou literaturu, která byla o daném tématu publikována. *Cílem je odrazit objektivně existující vazby, subjektivita přístupu tedy není ve výkladu žádoucí.*²⁴ Základním útvarem výkladového slohového postupu je výklad, jehož cílem je zprostředkovat výsledky vědeckého bádání formou obecně platných závěrů. Výklad může být vědecký, odborný či popularizační.

Úvahový slohový postup se často pokládá za variantu postupu výkladového, mají spolu mnoho společného. Liší se především subjektivním přístupem autora, přináší hodnotící prvek. Základním slohovým útvarem je úvaha. Úvaha je ovlivněna zkušenostmi a názory autora. Autor uvažuje na základě získaných poznatků nad konkrétním problémem, pohlíží na něj z různých stran, hodnotí ho a vyjadřuje k němu osobní postoje. Pro slohový útvar úvahu jsou charakteristické řečnické otázky. Autor klade argumenty a protiargumenty, polemické otázky, na něž není snadné jednoznačně odpovědět. Čtenáře vede k vytvoření si vlastního názoru a

²² ČECHOVÁ Marie a kol. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 76

²³ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7., s. 328-331

²⁴ Tamtéž, s. 76

k přemýšlení nad danou záležitostí. Úvahový slohový postup se používá především v odborném stylu, dále v některých žánrech stylu publicistického a uměleckého funkčního stylu.²⁵

2. SLOHOVÉ VYUČOVÁNÍ

2.1. Charakteristika slohového vyučování

Žák si ve slohovém vyučování osvojuje stylistické poznatky a stylizační činnosti. Postupným osvojováním se tyto poznatky proměňují ve vědomosti a činnosti v dovednosti. K vědomostem patří např. osvojování, jaký pořádek slov ve větě je správný, vhodné volení výrazů at' už z hlediska spisovnosti či citového zabarvení, základní kompoziční složky projevu. K dovednostem patří sestavování osnovy, vyprávění na základě zážitku nebo dle obrázkové osnovy, reprodukce kratšího textu, popis jednoduchého předmětu, psaní adresy, formulace blahopřání, poděkování, vzkazu atd. Úspěch slohové výchovy závisí na řečovém vývoji každého žáka, který je individuální.²⁶

2.2. Cíle slohového vyučování

Cílem slohového vyučování je naučit žáky vyjadřovat se srozumitelně, souvisle, uspořádaně a výstižně ústní i písemnou formou spisovného jazyka a osvojování spisovné podoby mateřského jazyka. Celý výchovně vzdělávací proces tedy směřuje ke schopnosti a dovednosti žáka vyjadřovat se kultivovaným jazykovým projevem.

V oblasti vědomostí si žák osvojuje základní stylistickou problematiku, specifika některých slohových postupů a útvarů, u kterých vhodně a vědomě posoudí, jak a kdy se dají určité jazykové prostředky uplatnit.

V oblasti dovedností je hlavním cílem vyjadřování se spisovným jazykem v rovině lexikální i mluvnické. Žák by se měl naučit prostému, souvislému, uspořádanému a jasnému projevu jak v mluvené, tak v psané podobě.²⁷

²⁵ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7., s. 333-334

²⁶ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 57-58

²⁷ Tamtéž, s. 56-57

2.3. Vyučování slohu v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání řadíme slohové vyučování do vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace, které zaujímá hlavní postavení ve výchovně vzdělávacím procesu. Tato oblast se dále realizuje ve vzdělávacích oborech Český jazyk a literatura, Cizí jazyk a Další cizí jazyk. Jazyková výuka a užívání kultivovaného jazykového projevu je nerozlučnou součástí všech vzdělávacích oblastí. Oblast Jazyk a jazyková komunikace je dále členěna do tří složek, které se však vzájemně prolínají. Jsou to komunikační a slohová výchova, jazyková výchova a literární výchova. Slohové vyučování patří do složky komunikační a slohová výchova. *V Komunikační a slohové výchově se žáci učí vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát, mluvit a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah. Ve vyšších ročnících se učí posuzovat také formální stránku textu a jeho výstavbu.*²⁸ V rámci 1. stupně ZŠ je vzdělávací obsah členěn na 1. období (1. až 3. ročník) a 2. období (4. až 5. ročník).

Očekávané výstupy v 1. období, které se týkají slohové výchovy, jsou zaměřeny především na vlastní písemný projev, který si žáci teprve osvojují. Soustředí se spíše na převod slov z mluvené do psané podoby, dodržování správného pořadí písmen ve slově a jejich úplnost, úhlednost písma. V komunikační složce na základě vlastních zážitků tvoří krátký mluvený projev.

Očekávané výstupy v 2. období už se více zaměřují na produktivní činnost jedince. Žák sestaví osnovu vyprávění a na jejím základě vytvoří krátký mluvený nebo písemný projev s dodržováním časové posloupnosti.²⁹

2.4. Slohové útvary v rámci slohového didaktického systému na 1. stupni ZŠ

Žáci se na 1. stupni ZŠ seznamují s danými slohovými útvary orientačně, prostřednictvím stručné charakteristiky. Představujeme jim pouze ty znaky, které se týkají bezprostředně slohového výcviku na 1. stupni ZŠ. Slohové útvary probírané ve výuce na 1. stupni ZŠ můžeme

²⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: [cit. 2020-01-16] Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s., s. 16

Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf

²⁹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: [cit. 2020-01-16] Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s., s. 16

Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf

dále rozčlenit na dva druhy s ohledem na výběr a řazení obsahových prvků. Mezi slohové útvary, které jsou probírané na 1. stupni ZŠ, zařazujeme vypravování, popis prostý a některé útvary informačního postupu.

U slohových útvarů jako jsou popis, oznámení, pracuje žák při řazení obsahových prvků iniciativně, kdežto u vypravování nebo popisu pracovního postupu je žákova volba prvků i jejich řazení určeno reálnou skutečností (situací), které se musí podřídit.³⁰

Vypravování

Vypravování patří mezi nejužívanější slohové útvary na 1. stupni ZŠ. Seznamuje posluchače nebo čtenáře s neopakovatelným a jedinečným dějem. Vyskytuje se jak v podobě mluvené, tak v podobě psané. Podrobněji se budeme vypravování věnovat v kapitole 2.4. Vypravování.

Popis

Cílem popisu je v logicky uspořádaném pořadí jazykově ztvárnit znaky osob, věcí, dějů a jevů. U popisu se snažíme o přesné, výstižné, jasné a dostatečně názorné vyjádření tak, abychom ve čtenáři vyvolali představu o daném objektu.

Na 1. stupni ZŠ si žáci osvojují nácvik popisu prostého, který si neklade nároky na uměleckost ani na odbornost. Popis prostý vystihuje vnější znaky předmětů, osob, zvířat, jevů (např. velikost, umístění, barvu, materiál atd.). Používáme jazyk spisovný. Vnímání prvků obsahu je nutné systematicky uspořádat. V uspořádání můžeme postupovat různě – např. určitým směrem (shora dolů nebo naopak, zleva doprava...), nebo od znaků nápadných k méně nápadným, od blízkého k vzdálenému, od celku k částem atd. Nejčastější stylizační nedostatky způsobuje malá slovní zásoba. Žáci se v popisu vyjadřují příliš obecně. Vhodné je používání podstatných jmen významově podřazených, tzn. podstatných jmen v co nejužším významu. U sloves bychom si měli dávat pozor na časté opakování slovesa „být“ a na sjednocení času, za základní považujeme použití času přítomného.

Mezi popis dynamický patří popis děje a popis pracovního postupu, který uvádí obsahové prvky v určitém pořadí. Jednotlivé činnosti (fáze postupu) po sobě následují v přesné časové posloupnosti. K přesnému a výstižnému vyjadřování přispívají též odborné názvy (termíny). Pro žáky je nejvíce problematické rozčlenění postupu na jednotlivé části, které jim dělají obtíže pojmenovat. Ke srozumitelnosti popisu pracovního postupu napomáhají nákresy a obrázky.

³⁰ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 168

Na 1. stupni s žáky nejčastěji popisujeme pracovní postup výroby jednoduchého předmětu či recept. Mezi charakteristické jazykové prostředky popisu pracovního postupu patří užívání dějových sloves, podstatných jmen slovesných, přídavných jmen, příslovcí a vedlejších vět časových a účelových.³¹

Útvary informačního postupu

Útvary informačního postupu, které jsou zařazeny do výuky na 1. stupni ZŠ, jsou zpráva, oznámení, blahopřání a dopis. *Útvary informačního postupu zpracovávají základní obsah určité skutečnosti. Základním znakem všech těchto útvarů je stručnost, zároveň však relativní úplnost. Mají jazykově zpracovávat všechna fakta, která jsou k informaci nezbytná. Dalším jejich znakem je aktuálnost.*³²

Zpráva adresáta informuje o průběhu události, která se již stala. Je tedy psána v minulém čase a zachovává chronologický sled. Zpráva může událost i hodnotit. Měla by být aktuální, věcná, objektivní, stručná, jednoznačná a přehledná.

Oznámení vypovídá o tom, co se teprve stane. Typické je užívání budoucího času. Oznámení nás občas vyzývá k účasti (např. plakát, pozvánka, program divadel či koncertů apod.).

Blahopřání píšeme k různým životním příležitostem. Mělo by obsahovat datum, oslovení, vlastní přání a podpis.

Dopis je smíšený slohový útvar, kterým někomu něco písemně sdělujeme. Obsahové jádro dopisu může být stylizováno jako zpráva, oznámení, popis, blahopřání atd. Rozlišujeme dopisy osobní (píšeme je blízkému člověku) nebo dopisy neosobní (úřední), které nám posílají různé veřejné instituce. Mezi hlavní znaky a náležitosti dopisu patří: oslovení, datum, místo odeslání, podpis a následná adresa.³³

2.4.1. VYPRAVOVÁNÍ

V této podkapitole slohového vyučování se budeme podrobně věnovat nejužívanějšímu slohovému útvaru – vypravování.

Vypravování je slohový útvar založený na vyprávěcím slohovém postupu a vůbec první slohový útvar, se kterým se žáci na 1. stupni ZŠ setkají. *Je svým původem útvarem mluveným, dnes se vyskytuje i v projevech psaných, ponechává si však mnohé z rysů charakteristických pro*

³¹ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 170

³² Tamtéž, s. 171

³³ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 171

*projevy mluvené. Sděluje neopakovatelný, jedinečný děj. Vyprávět lze osobní zážitek, příběh, kterého byl vypravěč svědkem, nebo i děj vymyšlený. Dějové prvky jsou spojeny časovou posloupností, příčinnou následností, nebo obojím způsobem. Úkolem vypravování je vylíčit příběh tak, aby si jej posluchač nebo čtenář dokázal představit přesně, ale i živě.*³⁴ Žák se rád vrací k událostem, které prožil nebo o kterých četl, a rád se se zaujetím podělí o svůj zážitek s ostatními. Každé vypravování má děj (úvod, zápletku, vyvrcholení, rozuzlení, závěr). Zejména zpočátku se žáci dopouštějí častých chyb a při jejich vypravování se objevují charakteristické nedostatky. Patří k nim především použití malé slovní zásoby, díky které dochází k častému opakování stejných slov i částí vět, užívání slov širokého významu, příliš dlouhá souvětí, chybný pořádek slov ve větě, záměna dějových prvků podstatných za podružné, přehazování dějových momentů apod.³⁵

2.4.1.1. Znamky vypravování a požadavek na dobré školní vypravování

Dobré školní vypravování by mělo být dynamické, napínavé, živé, poutavé, výstižné a plynulé. Zajímavé rozvíjení děje v posluchači či čtenáři vzbuzuje jeho očekávání, pozornost a zvědavost. Vypravování můžeme ozvláštnit a oživit použitím dějových a dynamických sloves, užitím přímé řeči, citoslovci, citově zabarvenými podstatnými jmény s co nejužším významem, přechodem do přítomného času (přezens historický), personifikacemi, frazeologismy či metaforami. Střídání souvětí a vět různé délky může umocňovat dějový spád vypravování.^{36,37}

2.4.1.2. Jazykové prostředky oživující děj vypravování

2.4.1.2.1. Slovesa

*Slovesa jsou slova, která vyjadřují děj, tj. činnost (hrát, napsat), stav (sedět, stát) nebo změnu stavu (svítalo, zčervenal).*³⁸ Radíme je mezi ohebné slovní druhy, které vyjadřují dynamický děj či stav.

K oživení vypravování bychom měli upřednostňovat slovesa s co nejpřesnějším významem, slovesa vhodná, pestrá a výstižná. Též slovesa, jejichž význam nese příznak

³⁴ Tamtéž, s. 169

³⁵ KRŮŽELOVÁ, Markéta. *Máme rádi sloh*, Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-550-9. s. 16

³⁶ Tamtéž, s. 16

³⁷ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 171

³⁸ MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. ISBN 80-7168-892-4., s. 128

emocionality, popř. expresivity v přímé řeči jednajících postav. Samozřejmě se žák mnohdy nemůže vyhnout ani slovům s příznakem hovorovosti, a to nejen slovesům.

2.4.1.2.2. Podstatná jména

Podstatná jména jsou názvy osob, zvířat, věcí a samotné názvy dějů, vlastností a vztahů.³⁹ V zájmu živosti a názornosti u podstatných jmen je vhodné užívat slova s co nejužším významem. Míra slohového účinku užitých slov, jako jsou např. sedmikráska, blatouch, petrklíč, resp. bříza, osika, lípa, je mnohem vyšší než u slov květina, resp. strom.

2.4.1.2.3. Citoslovce

*Citoslovce jsou nezákladní neohebný slovní druh s komunikační funkcí vyznačující se výraznou expresivitou.*⁴⁰ Žáci se učí v jazykovém projevu užívat citoslovce především k vyjádření citů a nálady. Ve vypravování nám citoslovce slouží zejména k oživení a k větší názornosti a konkretizaci projevů subjektivně zbarvených. Lze je použít nejen jako samostatně stojící slova, která oddělujeme čárkou, neboť nevstupují do skladebních vztahů, ale i jako výraz ve větnečlenské funkci přísudku, např. *Žába žbluňk do rybníka. Vrabec frrr ze střechy.*

Z funkčního hlediska můžeme citoslovce rozčlenit do tří skupin: citoslovce emocionální, kontaktní a zvukomalebná. Emocionální citoslovce vyjadřují libost a nelibost (*fuj, mňam*), posměch, zájem a nezájem (*ach jo, joj, oh*), překvapení (*páááni, wow*), úžas (*ach hrome, jé, jemine*), smutek (*oou, ach, bože*) apod. Kontaktní citoslovce vyjadřují navazování kontaktu, jde např. o pozdravy (*čus, tě pic*), povzbuzení (*hop, hej rup*), nabízení (*na, nate*), kontakt s dětmi (*halí belí, tůtu, hajej*) nebo se zvířaty (*huš, kšá, prr, aport*). Zvukomalebná citoslovce napodobují zvuky, které vydávají osoby (*hepčí, škyt*), zvířata (*mňau, haf, bú*) i věci (*prásk, rup, cink*).⁴¹

2.4.1.2.4. Přívlástek shodný a přívlástek neshodný

Přívlástek je větný člen, který rozvíjí podstatné jméno. Přívlástek je vždy závislý na řídicím větném členu. Rozlišujeme přívlástek shodný (atribut kongruentní) a přívlástek neshodný (atribut nekongruentní). Nejčastěji přívlástky bývají vyjádřeny přídavným jménem, podstatným jménem, ale i zájmenem, číslovkou či příslovcem.

Přívlástek je shodný, pokud se shoduje se svým řídicím členem v pádě, čísle a rodě. Přívlástek shodný stojí zpravidla před podstatným jménem.

³⁹ Tamtéž, s. 68

⁴⁰ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7., s. 190

⁴¹ Tamtéž, s. 191

Přívlastek neshodný se neshoduje se svým členem řídícím. Je vyjádřen podstatným jménem a stojí obvykle za svým řídícím členem.⁴²

2.4.1.2.5. Věty jednočlenné, větné ekvivalenty

Použití vět jednočlenných nebo větných ekvivalentů ve vypravování patří mezi další jazykové prostředky, které napomáhají dynamickému spádu příběhu.

Věty jednočlenné mají pouze část přísudkovou, na rozdíl od vět dvoječlenných, které můžeme rozčlenit na část podmětovou a přísudkovou. Může je tvořit holý či rozvitý člen. *Jejich základem je určitý slovesný tvar, tedy přísudek. Jednočlenné věty vyjadřují zpravidla přírodní jevy (Hřmí. Prší.), stavy duševní (Je mi smutno.) nebo tělesné (Píchá ho v boku.).*⁴³

Základem větných ekvivalentů není slovesný tvar určitý, ale podstatné či přídavné jméno, infinitiv, příslovce, částice, citoslovce. Větné ekvivalenty mají obdobnou funkci jako věty, nýbrž nemají přísudek, např. *(Ale v tom prásk! Jak uniknout? Ale marně!).*⁴⁴

2.4.1.2.6. Řeč přímá

Přímá řeč vyjadřuje sdělení osoby. Tvoří ji jedna nebo několik vět, které jsou vloženy do vypravování. *Věty v uvozovkách doslovně uvádějí, co dané osoby řekly nebo na co se ptaly. Řeč přímá bývá zpravidla uvedena větou uvozovací. Věta uvozovací se odděluje od řeči přímé dvojtečkou a řeč přímá se dává do uvozovek a na začátku se píše velké písmeno. Pokud je uvozovací věta vložena do přímé řeči, odděluje se z obou stran čárkou. Uvozovky píšeme vždy až za znaménkem za větou (za tečkou, čárkou, otazníkem, vykřičníkem). Řeč přímou můžeme změnit v řeč nepřímou tím, že z ní vytvoříme vedlejší větu. Sloveso v ní pak bývá zpravidla v jiné osobě, někdy i v jiném slovesném způsobu.*⁴⁵

2.4.1.2.7. Frazologismy

Frazologismy jsou ustálená víceslovná spojení s přeneseným významem, kde je pořadí slov nezaměnitelné. Ustálená slovní spojení používáme běžně při mluveném jazykovém projevu, v psaném projevu je užíváme především k oživení děje. *Z jazykového hlediska mají frazeologismy často povahu ustálených přirovnání a to neslovesných, např. bílý jako stěna, chudý jako kostelní myš, nebo slovesných, např. lže, jako když tiskne, mlčí jako hrob. Mohou být také*

⁴² MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. ISBN 80-7168-892-4., s. 179

⁴³ Tamtéž, s. 189-190

⁴⁴ Tamtéž, s. 190

⁴⁵ Tamtéž, s. 216-218

navzájem synonymní, např. *utéct – vzít do zaječích – vzít nohy na ramena – vzít roha – být ten tam* ⁴⁶. Součástí frazeologie jsou také ustálené slovesné vazby a větné frazeologismy, mezi které řadíme rčení (úsloví), pořekadla, přísloví a pranostiky.

Ústředním slovem ve rčení je sloveso, které se podle kontextu tvarově mění, např. *vzít vítr z plachet, dělat z komára velblouda, mluvit do větru* apod. Pořekadla mají na rozdíl od rčení stálou, neměnnou podobu. Mnohdy vykonávají funkci situačních průpovědek, bývají i veršovaná, např. *My o koze, on o voze. Já nic, já muzikant. Až naprší a uschne*. Prísloví jsou krátké ustálené obecně platné výroky, lidové moudrosti s mravním ponaučením. K jejich užití není třeba kontextu, např. *Bez práce nejsou koláče. Kdo se bojí, nesmí do lesa. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*. Pranostika je krátký útvar lidové slovesnosti, který podává zkušenost o přírodních jevech, nejčastěji o počasí, např. *Na Nový rok o slepičí krok. Svatá Anna chladna z rána. Březen, za kamna vlezem. Duben, ještě tam budem. Únor bílý, pole sílí*. ⁴⁷

2.4.1.2.8. Nepřímá pojmenování

Jedním ze způsobů obohacování slovní zásoby jsou nepřímá neboli přenesená pojmenování, mezi která řadíme metaforu, metonymii a synekdochu. Jedná se o vztahy podobnosti a pojmové souvislosti. Ve vypravování dodávají příběhu živosti a obohacují ho. Metaforou rozumíme přenesení pojmenování na základě vnější podobnosti, která se může týkat především: tvaru, barvy, umístění, rozsahu nebo funkce. ⁴⁸

2.4.1.3. Návčik vypravěčských dovedností žáků

V návčiku slohových dovedností žáka bychom měli dbát na rozvoj především jeho mluveného projevu, neboť psaný projev z mluveného projevu přímo vychází. V počátečních fázích návčiku souvislého jazykového projevu na 1. stupni ZŠ je postup reproduktivní stejně důležitý jako postup produktivní. Tyto postupy bychom měli zařazovat do slohové výuky oba, protože spolu vzájemně úzce souvisí a doplňují se. Postupným dozríváním osobnosti žákův zájem o reprodukci přirozeně slábne a žák chce již tvořit samostatně. Reprodukce je však velice důležitá pro učitelovo sledování obsahového členění předloženého výchozího textu. Učitel žáky plánovitě řídí, jak individuálně, tak kolektivně. Zásadní je též zvolení vhodného textu k reprodukci, které bude úměrné žákovu věku. Podle stupně závislosti reprodukce na předloze

⁴⁶ Tamtéž, s. 86

⁴⁷ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7., s. 86-87

⁴⁸ Tamtéž, s. 80-82

rozlišujeme šest typů reprodukce – doslovnou, věrnou, volnou, zkrácenou, výběrovou a reprodukci s obměnou.

Vytváření souvislého jazykového projevu postupem produktivním bývá pro žáky náročnější. Jedná se o originální výtvary žáka, tedy završení veškerého didaktického úsilí učitele českého jazyka. Výcvik produkčního slohu členíme do tří fází – invence, kompozice a stylizace.
49, 50

2.4.1.3.1. Invence

Hlavními úkoly invence je jednak žákům obsahově vymezit dané téma a dále toto téma látkově specifikovat. V invenční fázi bychom žáky měli motivovat a podněcovat jejich zájem o dané téma. Metodou rozhovoru rozpoznáváme, jaké reakce u žáků téma vyvolává. Žáky směřujeme k uvědomění si základního dějového pásma příběhu. Aktivujeme u žáků slovní zásobu, jejich zkušenosti k danému tématu např. ztvárněním myšlenkové mapy – brainstormingu. Kladením vhodných otázek v žácích probouzíme jejich zkušenosti ze života, pocity, nápady a představy. Pro počáteční nácvik se nejvíce hodí příběh všemi žáky společně prožitý. Ne vždy je takovýto společný prožitek k dispozici, v takovém okamžiku může učitel ke znázornění použít obrázkovou nebo heslovou osnovu.

Obrázková osnova sděluje žákům základní dějové prvky jednoduchého příběhu výtvarnou formou. Využíváme při tom žákovy fantazie i jeho zkušenosti.⁵¹ Obrázková osnova by tedy v žákovi měla vzbudit jeho vzpomínky a zkušenosti a pomoci mu přiřadit zachycený děj k něčemu, co již sám zažil, co v něm vyvolává prožité zážitky. Její funkce je značně motivační. Je vhodné, aby děti byly hrdiny samotného příběhu. Průběh děje by měl být znázorněn tak, aby bylo patrné, že se rozvíjí od zápletky k vyvrcholení a k rozuzlení. (Přestože jde o velmi zjednodušenou charakteristiku průběhu děje, uvedených termínů na 1. stupni ZŠ nepoužíváme).⁵² Žák vypráví s pomocí obrázků příběh, vlastními slovy se snaží o formulaci celého dějového pásma. Učitel do prvotní formulace příběhu žákovi nezasahuje, sleduje jen plynulost jeho projevu. Zlepšování a oprava nedostatků probíhá až v další fázi nácviku. Žáky povzbuzujeme k podrobnějšímu vypravování, vhodně kladenými otázkami od učitele žák vyprávění obměňuje a konkretizuje. Od 4. ročníku učitel žáky vyzývá k zařazení přímé řeči postav, která děj značně oživí.

⁴⁹ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 144

⁵⁰ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6. s. 222

⁵¹ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 174

⁵² Tamtéž, s. 175

V invenční fázi výuky učitel může využít heslové osnovy, kde žákům předkládá osnovu neznámého příběhu, kterou učitel čerpá z učebnice či si ji vymyslí. Tato osnova by měla být dostatečně podrobná a může žákovi pomoci v počáteční stylizaci. Heslová osnova je však pro žáka oproti osnově obrázkové značně náročnější, především na jeho fantazii.⁵³

2.4.1.3.2. Kompozice

V kompoziční fázi třídíme poznatky a materiály shromážděné v invenční fázi, jde nám o vhodné uspořádání obsahových prvků projevu. U žakovských prací sledujeme myšlenkovou strukturu, plynulost a logičnost příběhu, zařazení úvodu a závěru děje a řazení jednotlivých prvků podle časové případně příčinné souvislosti. Postupná linie je důležitým prvkem nácviku kompozice vypravování. Základní činností kompozice je sestavení osnovy.

Pro nácvik logického sledu příběhu může být nápomocná obrázková osnova v nesprávném pořadí, kdy úkolem žáků je seřadit jednotlivé obrázky popořadě. Pro tuto aktivitu volíme vhodné a pro žáky známé příběhy. Modifikací této aktivity, která nám slouží k výraznějšímu nácviku kompozice, může být vynechání některého obrázku osnovy, či nahrazení libovolného obrázku prázdným. Úkolem vypravěče je jazykově vyjádřit obsahové prvky daného příběhu. Heslová osnova žákům slouží jako opěrný bod, základní názorná pomůcka při tvorbě vypravování.

2.4.1.3.3. Stylizace

Ve stylizační fázi se zaměřujeme na samotné tvoření jednotlivých vět, protože věta je základní stavební jednotkou při nácviku této fáze. Jednotlivé věty výstižně formulujeme, co nejlépe vyjadřujeme jejich návaznost, posloupnost a spojitost. Uplatňujeme vhodný výběr jazykových prostředků. Žákova slovní zásoba se aktivizuje především ve fázi invenční, částečně nám však zasahuje i do fáze stylizační. Na základě toho učitel volí vhodná cvičení a aktivity, zaměřené na aktivizaci slovní zásoby. Může se jednat např. o asociativní hry, které v žácích aktivizují určitý okruh slovní zásoby. Učitel žáky vede k samostatnosti, přesto jim nabízí pomocnou ruku a usměrňuje jejich písemný projev. Žáky upozorňujeme na nefunkční a stereotypní opakování slov. Nahrazují nespisovné výrazy spisovnými, neplnovýznamová slovesa plnovýznamovými. Častým nedostatkem žakovské stylizace je užívání příliš dlouhých souvětí. Do výuky proto zařazujeme cvičení na rozčlenění delšího textu na věty. Postupným zdokonalováním vět nám vzniká souvislý text.

⁵³ Tamtéž, s. 174-178

2.4.1.3.4. Oprava a hodnocení písemných slohových prací žáků

*Oprava a hodnocení písemných slohových prací žáků je náročná pedagogická činnost. Její obtíže vyplývají z komplexní povahy posuzovaného pracovního výkonu a z obtížnosti abstrahovat jeho jednotlivé stránky, přitom z nutnosti posuzovat výkon komplexně, ale současně na základě analýzy jeho jednotlivých složek*⁵⁴. Analytický postup hodnocení umožňuje poznat práci žáka z různých stránek. V písemných slohových pracích by učitel měl posuzovat stránku tematicko-obsahovou, slohovou a jazykovou. Tematicko-obsahová stránka zkoumá vztah obsahu práce k zadanému tématu. Stránka slohová (kompoziční, stylizační) se zabývá záměrem písemného projevu a jeho jazykovým ztvárněním. Dané téma může být zpracováno různými formami a slohovými postupy (např. vyprávěním, popisem, reportáží apod.). Při hodnocení jazykové stránky učitel posuzuje lexikální, gramatickou a pravopisnou úroveň písemného projevu⁵⁵. Přičemž nejvíce si ve slohové práci všímáme především stránky tematicko-obsahové a slohové. *Posuzujeme sdělnost (srozumitelnost), výstižnost, souvislost, plynulost a celkovou vhodnost projevu*⁵⁶.

Učitel bere při hodnocení a opravě písemné slohové práce ohled na věk, celkovou mentální vyspělost žáka a dosavadní stupeň jazykového a slohového projevu. Učitel se nesnaží žáky demotivovat přemírou červené barvy, proto je vhodné žákům průměrným a slabším opravovat nedostatky především slohové.

Ideální možností k usnadnění práce učiteli i žákovi je vytvoření jednotného systému korekturních znamének, který učitel užívá při opravě písemných slohových projevů. Tomuto systému, který určitými značkami odlišuje chyby mluvnické a stylistické, rozumí učitel i žák. *Jednotnost systému spatřujeme v tom, že by jej uznávali a řídili se jím všichni učitelé na téže škole.*⁵⁷ Korekturní značky žákovi usnadňují opravu práce, napovídají mu směr, kterým se má vydat, aby nehledal gramatickou či pravopisnou chybu tam, kde má opravit nedostatek stylistický a opačně. Každý žák provádí individuální opravu samostatně do svého sešitu. Tato forma opravy je přehledná a časově úsporná, jak pro učitele, tak pro žáka. Žák opravuje jen ty chyby, které jsou k opravě určené, nikoli ty, které již učitel sám opravil. Tuto opravu žák následně předává ke kontrole učiteli. Průběh opravy má dvě fáze: kolektivní a individuální. V kolektivní fázi učitel

⁵⁴ ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6. s. 245

⁵⁵ Tamtéž, s. 245-246

⁵⁶ Tamtéž, s. 247

⁵⁷ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 124

shrne kvalitu písemných slohových prací. Některé zdařilejší práce průměrných stylistů si můžeme přečíst a stručně okomentovat a zhodnotit. Do kolektivní opravy dále zařadíme rozbor hromadných opakujících se stylistických chyb, kterým bychom se měli do příště vyhnout a na které bychom se měli v následné individuální fázi opravy zaměřit.⁵⁸

Hodnocení slohových prací na 1. stupni ZŠ je zaměřeno na posouzení dovedností uplatnit slohové učivo na přiměřenou vyjadřovací praxi. Hodnocení má tedy funkci jednak kontrolní a jednak diagnostickou. Učitel si ověřuje vhodné uplatňování určitých postupů a jazykových prostředků. Při hodnocení písemných slohových projevů se soustředíme nejen na kvality stylistické a kompoziční, ale i mluvnické a pravopisné.⁵⁹

⁵⁸ Tamtéž, s. 124-127

⁵⁹ Tamtéž, s. 134-137

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část diplomové práce se zaměřuje na analýzu dotazníkového šetření, která byla provedena na vzorku učitelů 4. a 5. ročníků na 13. ZŠ v Plzni a učitelů 4. a 5. ročníků na 15. ZŠ a 21. ZŠ v Plzni. Dále se budeme zabývat srovnáním vypravěčských dovedností a analýzou slohových prací žáků 4. a 5. tříd 13. ZŠ v Plzni. Ti měli za úkol napsat vypravování na téma – Stalo se uprostřed lesa. Do výzkumu se zapojily celkem dvě páté třídy a dvě čtvrté třídy o celkovém počtu šedesáti osmi žáků.

3. STANOVENÍ HYPOTÉZ

Stanovení hypotéz bylo provedeno na základě studia odborné literatury a pedagogické praxe.

- 1. V žakovských pracích často chybí zápletka a dějové napětí, jde spíše o popis děje.**
- 2. V pracích se opakují stejné výrazy.**
- 3. Slohové práce žáků 5. ročníků jsou vyzrálejší, obsahově zajímavější než slohové práce žáků 4. ročníků.**
- 4. Žáci podle dotazníku upřednostňují jazykové učivo před slohovým.**

4. CÍL VÝZKUMU

Cílem výzkumu je vytvořit objektivní představu o úrovni vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. ročníků a provést srovnání z hlediska využitelnosti stylistických jazykových prostředků.

5. VÝZKUMNÉ METODY

V praktické části diplomové práce vycházíme ze tří výzkumných metod – metody dotazníku, metody analýzy textu žakovských prací a metody srovnávací.

5.1. Dotazník

Dotazník je způsob písemného kladení otázek, který vede k hromadnému získávání dat v pedagogickém výzkumu. Patří mezi nejfrekventovanější výzkumné metody. Vyplnění dotazníku by pro respondenty nemělo být časově náročné a unavovat je. Jde o soustavu předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny. Dotazníky mají papírovou či elektronickou podobu. Výhodou metody dotazníku je časově nenáročné shromáždění dat od velkého počtu respondentů. Formulace jednotlivých otázek v dotazníku by měla být všem respondentům jasná a srozumitelná. Otázky by měly být zadávány naprosto jednoznačně a co možná nejstručněji.

Podle formy požadované odpovědi se dotazník skládá z otevřených, uzavřených a polouzavřených otázek.

U uzavřených (strukturovaných) otázek dotazovaný vybírá z několika nabízejících již hotových odpovědí. Výhodou je snadné vyhodnocení, nevýhodou jsou odpovědi bez hlubších souvislostí.

U otevřených (nestrukturovaných) otázek naopak dáváme respondentovi prostor k vlastní odpovědi a její délce, nenabízíme mu hotové odpovědi. Výhodou je proniknutí do hloubky sledovaných jevů, jejich vyhodnocení je však náročnější.

Polouzavřené (polostrukturované) otázky nabízejí alternativní odpověď s následným prostorem pro její vysvětlení. Výhodou je hlubší vysvětlení jevů a procesů, vyjádření vlastních postojů kurčitému tématu, zdůvodnění volby odpovědi.⁶⁰ Vznikají spojením uzavřených a otevřených otázek.^{61, 62}

5.2. Analýza textu

Metoda analýzy textu rozkládá strukturu textu na jednotlivé komponenty, které rozebírá po stránce obsahové, jazykové i funkční. Jde o rozbor a hodnocení obsahů písemných projevů.

⁶⁰ ŠAFRÁNKOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2993-0. s. 109

⁶¹ Tamtéž, s. 108-109

⁶² CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4. s. 163-169

Zkoumá a analyzuje konkrétní jazykové prostředky, kterých bylo užito v textu, v našem případě ve slohových pracích žáků 4. a 5. tříd ZŠ.⁶³

5.3. Metoda srovnávací

*Metoda srovnávací se uplatňuje nejen ve spojení s metodou historickou, tedy v podobě historicko-srovnávací metody, ale i ve spojení s metodou analýzy (analyticko-srovnávací metoda).*⁶⁴ Metoda komparativní ve výzkumných metodách stylistiky zjišťuje a hodnotí odchylky ve vyjadřování v souvislosti s funkcí projevu.⁶⁵ Níže budeme srovnávat úroveň vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. ročníků ZŠ.

6. PRŮBĚH VÝZKUMU

Ve výzkumné části nejdříve rozebereme a vyhodnotíme vyplněné dotazníky učitelů 4. a 5. ročníků ZŠ, následně bude provedena odděleně analýza žakovských prací 4. a 5. ročníků a v závěru srovnáme úroveň vypravěčských dovedností těchto dvou ročníků.

6.1. Metoda dotazníku

Při sestavování dotazníku pro učitele jsme se zaměřili na otázky, které směřují k výuce slohového vyučování a k nácviku slohového útvaru vypravování. Cílem metody dotazníku je zjistit, jak často se učitelé věnují slohové výuce v rámci předmětu český jazyk, které didaktické materiály a pomůcky učitelé využívají při slohovém výcviku a kolik času učitelé věnují nácviku vypravování. Dále nás zajímaly nejčastější žakovy nedostatky v písemném slohovém projevu a typy jazykových prostředků, kterým učitel při nácviku vypravování věnuje nejvíce pozornosti.

6.1.1. Popis vzorku respondentů

Dotazník byl zadán celkem dvaceti učitelům 4. a 5. ročníků ZŠ v Plzni, kteří vyučují na 13. ZŠ, 15. ZŠ a 21. ZŠ. Mezi dotazovanými byli i tři muži. Jednalo se jak o učitele s dlouholetou praxí, tak o učitele začínající. Osm učitelů bylo s praxí delší než 15 let, sedm učitelů s praxí 5 až 14 let a pět začínajících učitelů s praxí méně než 5 let.

⁶³ GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu, ISBN 978-80-7315-185-0. str. 145-148.

⁶⁴ ČECHOVÁ Marie a kol. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003, s. 298

⁶⁵ Tamtéž, s. 297-299

6.1.2. Sestavení dotazníku

Celkem dotazník obsahuje deset otázek, z nichž čtyři otázky jsou uzavřeného typu, tři otázky mají formu otevřenou a zbývající tři otázky jsou polouzavřené.

Celý dotazník je formulován tak, aby respondent svou odpověď zakroužkoval z předem nabízených odpovědí, u otevřených či polouzavřených otázek vyžadují krátkou a stručnou odpověď. Vyplnění dotazníku respondentům trvalo okolo 10 minut., nebylo tedy nijak časově náročné.

Dotazník je strukturován následovně. Tři otázky jsou směřovány na časovou dotaci a zařazení slohového vyučování v rámci českého jazyka, dvě otázky zjišťují didaktické materiály a pomůcky, které učitel při výcviku slohu využívá a ze kterých čerpá a pět otázek se zaměřuje na samotný slohový útvar vypravování v psané formě, práci s osnovou a používání jazykových prostředků pro oživení děje.

Celý dotazník je přiložen v příloze I.

6.1.3. Zadání dotazníku

Všechna zadání dotazníků se uskutečnila při osobním setkání, deset kolegů vyplnilo dotazník ze 13. ZŠ, jednalo se o učitele 5. ročníků v minulém školním roce a učitele 4. a 5. ročníků v letošním školním roce. Druhá polovina dotazovaných pochází z 21. ZŠ na Slovanech a z 15. ZŠ na Skvrňanech. Zadání dotazníků proběhlo v rámci návštěvy školy u učitelů a jejich kolegů, které jsem poznala v rámci pedagogických naslechovéch a výstupových praxí. Byla jsem přítomna u všech vyplňování dotazníků, respondenti tedy byli seznámeni s cílem šetření a případné nejasnosti s nimi mohly být ihned prodiskutovány. Díky osobnímu předávání a přítomnosti v průběhu vyplňování dotazníků nenastalo riziko nezodpovězení některé z otázek a návrat zcela vyplněných dotazníků byl stoprocentní.

6.1.4. Zpracování dotazníků

Každá otázka ve vyplněných dotaznících byla následně analyzována, pro přehlednost byla analýza dotazníků zaznamenána pomocí tabulky. Rozebrání jednotlivých otázek dotazníků a celkovému vyhodnocení se věnujeme v následující kapitole.

6.2. Metoda analýzy žákovských prací

Metodou obsahové analýzy bude zkoumána četnost vybraných jazykových prostředků v žákovských pracích. Zaměříme se na celkovou délku žákovských projevů, budeme zjišťovat

frekvenci využití daných slovních druhů (sloves, podstatných jmen, citoslovcí), užití přímé a nepřímé řeči, přívlastků shodných a neshodných, rčení, přirovnání a nepřímých pojmenování. Dále bude provedena analýza po stránce kompoziční a jazykové.

6.2.1. Popis vzorku respondentů

Výzkum byl proveden 13. ZŠ v Plzni, na které jsem absolvovala během svého studia půlroční asistentskou praxi a na které jsem od září tohoto školního roku začala na plný úvazek pracovat jako třídní učitelka 5. ročníku. Výzkumu se zúčastnilo šedesát osm žáků 4. a 5. ročníků 13. ZŠ v Plzni, Celkově se do výzkumu zapojilo třicet čtyři žáků ze dvou čtvrtých tříd a třicet čtyři žáků ze dvou pátých tříd.

Přesné počty žáků v jednotlivých třídách jsou pro přehlednost uvedeny v tabulce.

TŘÍDA	POČET ŽÁKŮ
4. A	18
4. B	16
5. A	17
5. B	17

Tabulka 1

6.2.2. Zadání slohových prací

Slohové práce byly napsány během měsíce května 2019, u všech zadání slohových prací jsem byla přítomna. Zadání bylo následující. Napsat slohový útvar vypravování na téma Stalo se uprostřed lesa. Žákům bylo sděleno, že délka slohové práce může být libovolná, doporučená celá strana A5, půl strany A4. Žáci byli též upozorněni, aby se v práci nevyskytovaly morbidní a drsné scénáře (zombie, vraždy apod.). Byli vybízeni k využití pestré slovní zásoby, především přídavných jmen, plnovýznamových dějových sloves, k vymyšlení zajímavé zápletky, k napínavému a čtivému příběhu. Byli vyzváni, že mohou čerpat ze svých vlastních zkušeností, např. z prožitých výletů.

K uvedení tématu byl zvolen motivační rozhovor. Třídě byly pokládány podněcující otázky, žáci byli motivováni společným brainstormingem, kterým jsme aktivizovali slovní zásobu k danému tématu. Na velký papír byla v kruhu vytvořena myšlenková mapa s názvem

LES. Společně jsme vymýšleli přídavná jména, jaký les může být. Následně jsme zapisovali slovesa, co se všechno v lese může stát.

Nejčastější nápady žáků jsou uvedeny v tabulce.

<p style="text-align: center;">Jaký je les?</p>	<p style="text-align: center;">tmavý, záhadný, černý, strašidelný, hrůzostrašný, děsivý, ohromný, zakletý, zakázaný, tajuplný, voňavý</p>
<p style="text-align: center;">Co se může stát v lese?</p>	<p style="text-align: center;">Ztratím se, zakopnu, potkám lesní zvěř nebo kouzelnou bytost, najdu poklad, budu sbírat houby nebo lesní plody, někdo na mě vybafne, vylezu na strom, rozdělám oheň, opeču si buřty, způsobím požár, uštkne mě zmije, poštipají mě komáři, šlápnu do vosího hnízda, někdo zapálí les nebo se otráví z hub apod.</p>

Tabulka 2

6.2.3. Zpracování slohových prací

Při analýze jednotlivých vzorků bylo nejprve každé slohové práci přiřazeno číslo. Práce byly od začátku rozděleny na dvě skupiny – slohové práce 4. ročníků a slohové práce 5. ročníků. Obě skupiny byly očíslovány od čísla jedna do čísla třicet čtyři. Z analyzovaných prací byly vypsány pod jednotlivé práce sledované jazykové prostředky, např. počet všech použitých sloves, podstatných jmen, citoslovcí, přívlastků shodných a neshodných, celkový počet slov v textu, výskyt přímé řeči, přirovnání. Tyto sledované jazykové prostředky s očíslovanými pracemi byly taktéž zaznamenány do přehledné tabulky, která je uvedena v následující kapitole. Tyto tabulky byly po rozboru jednotlivých ročníků mezi sebou porovnány.

Podrobně jsou slohové práce rozebrány v kapitole 7. Ukázky některých povedených žákovských slohových prací jsou přiloženy v příloze II.

6.3. Srovnávací metoda

Analyticko-srovnávací metoda byla použita až na závěr po kompletním rozboru všech slohových prací. Cílem této metody je srovnat úroveň vypravěčské dovedností žáků 4. a 5. ročníků ZŠ na 13. ZŠ. Cíleně byl zvolen stejný počet respondentů jak 4., tak 5. ročníků, tedy třicet čtyři.

7. VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

Jak již bylo uvedeno, dotazník vyplnilo dvacet učitelů 4. a 5. ročníků ze tří plzeňských základních škol.

7.1. Vyhodnocení údajů získaných metodou dotazníku

DOTAZNÍK PRO UČITELE

1. Jakým způsobem vyučujete slohovou výchovu?
 - a) v rámci učiva jazykového
 - b) samostatně a pravidelně, jednu hodinu týdně
 - c) slohové výuce se téměř nevěnuji – není na ni příliš mnoho času
2. Ze kterých didaktických materiálů vycházíte při slohovém výcviku?

Využíváte i jiné pomůcky, např. didaktické hry? Pokud ano, které?

3. Myslíte si, že je v učebnicích českého jazyka přiměřeně zastoupen učební materiál pro slohové vyučování?
ANO/NE
4. Kolik slohových prací napíšou ve Vaší třídě žáci během školního roku?
 - a) méně než 4
 - b) 4-5
 - c) více než 5
5. Kterému slohovému útvaru se věnujete při výuce slohu nejvíce?
 - a) vypravování
 - b) popisu (předmětu, osoby, pracovního postupu)
 - c) útvarům informačního postupu

6. Kolik procent ze slohové výuky věnujete slohovému útvaru vypravování?
7. Pracujete při nácviu vypravování s obrázkovou/ heslovou (slovní) osnovou?
 - a) ano, s oběma druhy osnovy
 - b) s jedním druhem osnovy – (s kterým?)
 - c) s osnovou nepracuji
8. Projevují žáci větší zájem o jazykové, či slohové vyučování?
9. Které nejčastější žakovy nedostatky spatřujete v písemném slohovém projevu?
10. Na které z následujících typů jazykových prostředků zaměřujete při nácviu vypravování pozornost především?

a) vhodná a výstižná slovesa	e) věty zvolací
b) citoslovce	f) přívlastky
c) podstatná jména s přesným významem	g) nepřímá pojmenování
d) přímá řeč	h) rčení a přirovnání

Do jaké míry žáci naplňují požadavek jejich aktivního užívání?

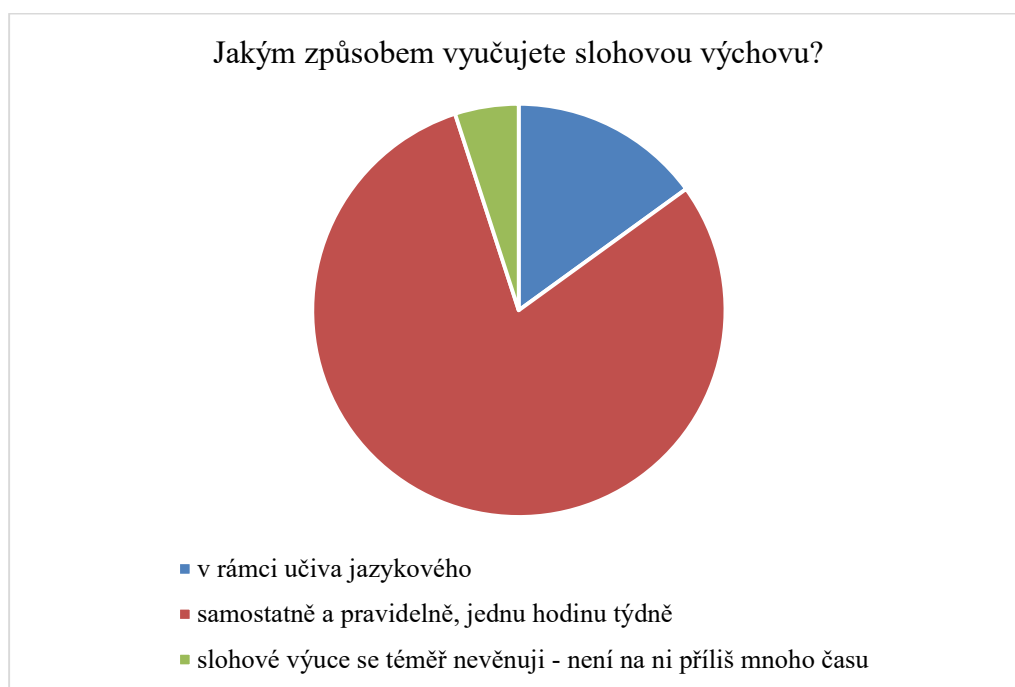
	1. otázka	2. otázka	3. otázka	4. otázka	5. otázka
1. dotazník	b	PS, učebnice, web, karty od NOVADIDA	ano, jak ve kterých	c	a
2. dotazník	c	Internet, učebnice, hrací karty – slovní zásoba	ne	c	c
3. dotazník	b	Učebnice, vlastní, metody kritického myšlení, imaginace	ano	c	a
4. dotazník	b	Učebnice, PS	ano	c	a
5. dotazník	b	Učebnice, web, kartičky – rozvoj slovní zásoby	ano, jak u kterých	c	a
6. dotazník	a	PS, učebnice různých ročníků, rvp.cz	ano	b	a
7. dotazník	b	Učebnice, vlastnoručně vytvořené	ano	c	a
8. dotazník	b	PS, učebnice, míč	ano	c	a
9. dotazník	b	PS, učebnice, internet	ano, jak u kterých	c	a
10. dotazník	b	Učebnice, PS, interaktivní tabule	ano	c	a
11. dotazník	b	Učebnice různých ročníků, PS, web, aktivity s přirovnáním	ano	c	a
12. dotazník	a	Učebnice, PS, pracovní listy	ano	b	a
13. dotazník	b	Web, učebnice, filmové a hudební ukázky, motivační čtení	ano	c	a
14. dotazník	b	Učebnice, PS, učitelské weby, Metody kritického myšlení	ano	c	a
15. dotazník	a	Učebnice, PS, míč, imaginace	ano	c	a
16. dotazník	b	Učitelské weby, učebnice, vlastní, karty, herní kostky, pantomima, slovní hry pro rozvoj slovní zásoby	ne	c	a
17. dotazník	b	Učebnice	ano	c	a
18. dotazník	b	Učebnice, PS, motivační hry	ano, jak u kterých	c	b
19. dotazník	b	Web, učebnice, PS, hry se slovy	ano	c	a
20. dotazník	b	Učebnice různých ročníků, internet, hry se slovy, PS	ano, jak u kterých	c	a

Tabulka 3

	6. otázka	7. otázka	8. otázka	9. otázka	10. otázka
1. dotazník	60 %	A	jazyk	Opakování slov, nesmysly, pravopisné chyby	a, b, c, e, f, g
2. dotazník	50 %	A	půl na půl	Gramatika, smysluplnost	a, g
3. dotazník	45 %	A	sloh	Obava ze špatné známky	a, b, d, f
4. dotazník	70 %	A	sloh	Gramatické chyby, nečlenění odstavců	a, b, c,
5. dotazník	70 %	A	sloh	Opakování slov, pravopis	a, b, c, f, h
6. dotazník	60 %	A	jazyk	Pravopis, příliš dlouhá souvětí, nesmysly	a, c, f, h
7. dotazník	60 %	b-heslová	sloh	Nečitelnost	a, d, f, g
8. dotazník	70 %	A	jazyk	Pravopisné chyby	a, c, f
9. dotazník	55 %	b-heslová	jazyk	Opakování slov, neoddělují věty, pravopis	a, b, c, d, f, h
10. dotazník	60 %	A	jazyk	Opakování slov, souvětí, pravopis	a, b, c, d
11. dotazník	70 %	A	půl na půl	Pravopis, neživost, nudnost	a, b, d, f, h
12. dotazník	50 %	A	jazyk	Opakování slov, chybně – přímá řeč, nesmysly	a, b, c, d, e
13. dotazník	65 %	A	sloh	Přeskakování v osobách, čísla, v časové souslednosti	a, b
14. dotazník	75 %	A	jazyk	Strach z chyby	a, d, f
15. dotazník	50 %	b-heslová	jazyk	Pravopis, nesmyslná souvětí	a, d, f
16. dotazník	80 %	A	sloh	Strach z neúspěchu	a, b, g
17. dotazník	50 %	A	sloh	Pravopis, neumí se vyjádřit	a, d
18. dotazník	45 %	A	půl na půl	Pravopis, vyjadřovací schopnosti	a, b, c, e, f
19. dotazník	65 %	A	půl na půl	Pravopis, dlouhá nesmyslná souvětí	a, b, c, f
20. dotazník	65 %	b-heslová	jazyk	Opakování slov, nesmyslnost, pravopis	a, b, c, h, g

Tabulka 4

7.1.1. První otázka – *Jakým způsobem vyučujete slohovou výchovu?*

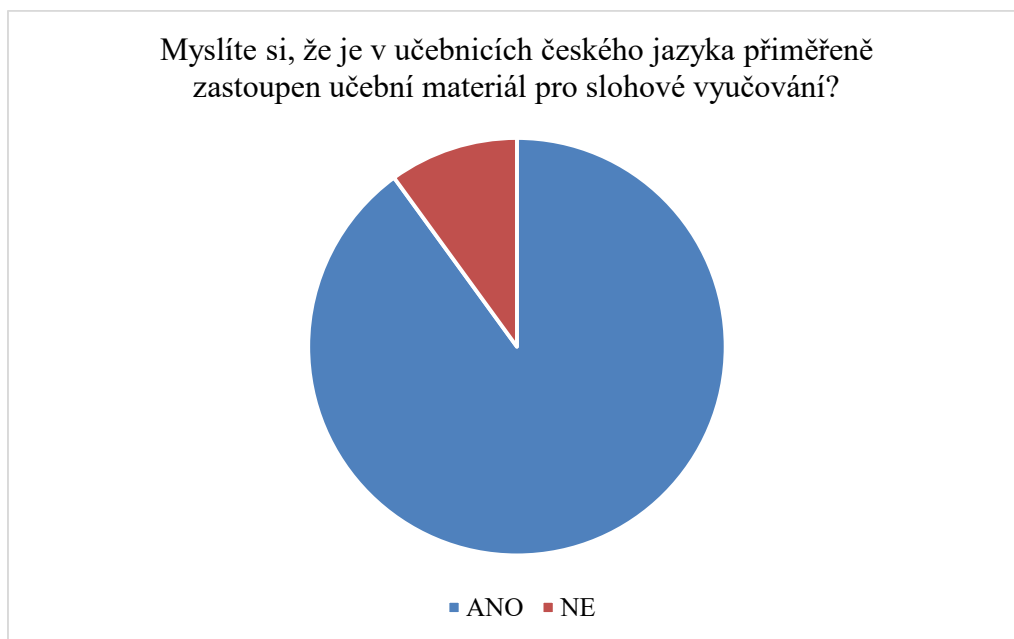
Graf 1

Šestnáct dotazovaných pedagogů vyučuje slohovou výchovu samostatně a pravidelně, jednu hodinu týdně, tři respondenti vyučují slohovou výchovu i častěji. Tři dotazovaní vyučují sloh v rámci učiva jazykového. Jeden učitel se slohové výuce téměř nevěnuje z časových důvodů.

7.1.2. Druhá otázka – *Ze kterých didaktických materiálů vycházíte při slohovém výcviku? Využíváte i jiné didaktické pomůcky, např. didaktické hry? Pokud ano, které?*

Všichni respondenti čerpají z učebnic, z toho tři učitelé uvedli, že čerpají z učebnic nejen pro daný ročník, ale i pro ročníky jiné. Třináct dotazovaných používá kromě učebnice i pracovní sešity. Jedenáct učitelů uvedlo, že se inspirují na internetu, z toho tři uvedli přímo učitelské webové stránky a portály. Sedm respondentů zmínilo jako další didaktický materiál konkrétní pomůcky a slovní hry, které používají pro rozvoj slovní zásoby. Dva učitelé doporučili užití metod kritického myšlení, aktivizačních her s míčem a imaginace. Jeden dotazovaný uvedl jako didaktické hry pantomimu a hru s přirovnáními.

7.1.3. Třetí otázka – Myslíte si, že je v učebnicích českého jazyka přiměřeně zastoupen učební materiál pro slohové vyučování?

Graf 2

Osmnáct učitelů si myslí, že je v učebnicích českého jazyka dostatek učebního materiálu pro výuku slohu, z toho pět respondentů doplnilo do poznámky, že ano, ale jak u kterých. Dva dotazovaní se domnívají, že by mělo být slohové učivo zařazeno v učebnicích více.

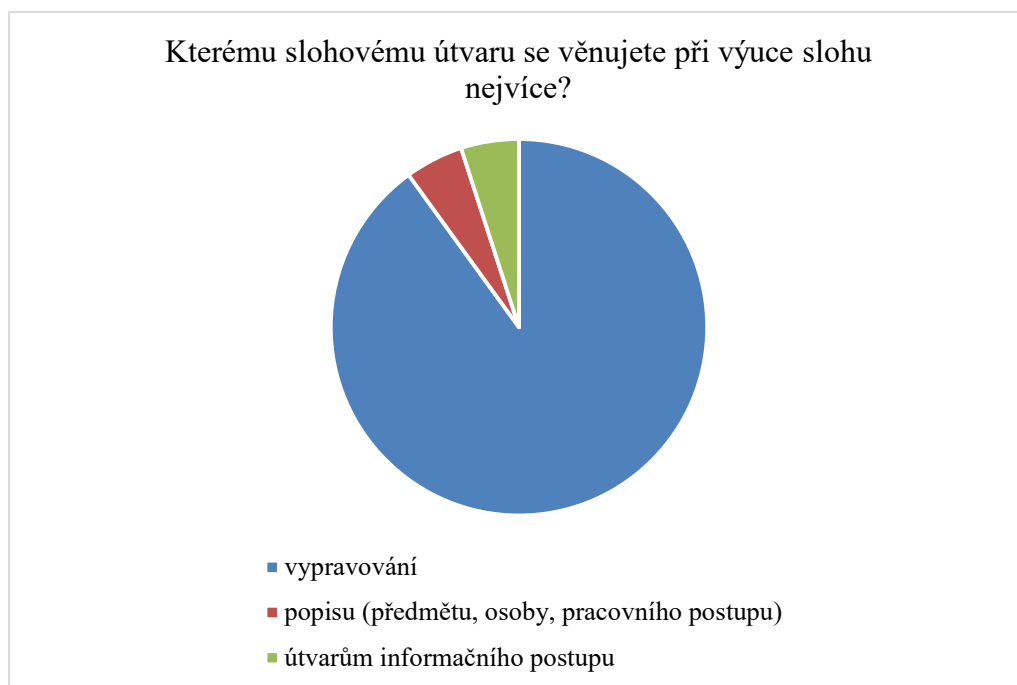
7.1.4. Čtvrtá otázka – Kolik slohových prací napíšete ve Vaší třídě žáci během školního roku?

Graf 3

Osmnáct respondentů vybralo z nabídky, že během školního roku napíše více než pět slohových prací, jeden z osmnácti uvedl do poznámky, že s žáky píše kolem deseti slohových prací ročně. Dva učitelé napíše s žáky během roku čtyři až pět slohových prací.

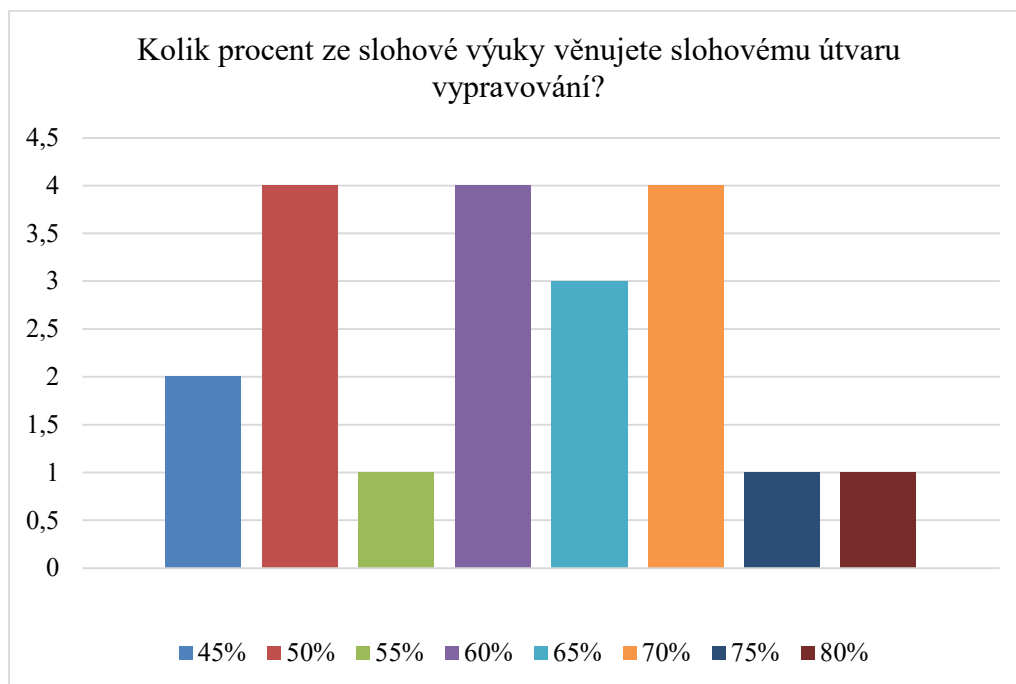
7.1.5. Pátá otázka – *Kterému slohovému útvaru se věnujete při výuce slohu nejvíce?*

Graf 4

Osmnáct dotazovaných zakroužkovalo, že se ve slohu nejvíce věnují slohovému útvaru vypravování. Jeden učitel se věnuje převážně slohovému útvaru popisu a jeden respondent uvedl, že se nejvíce zaměřuje na útvary informačního postupu.

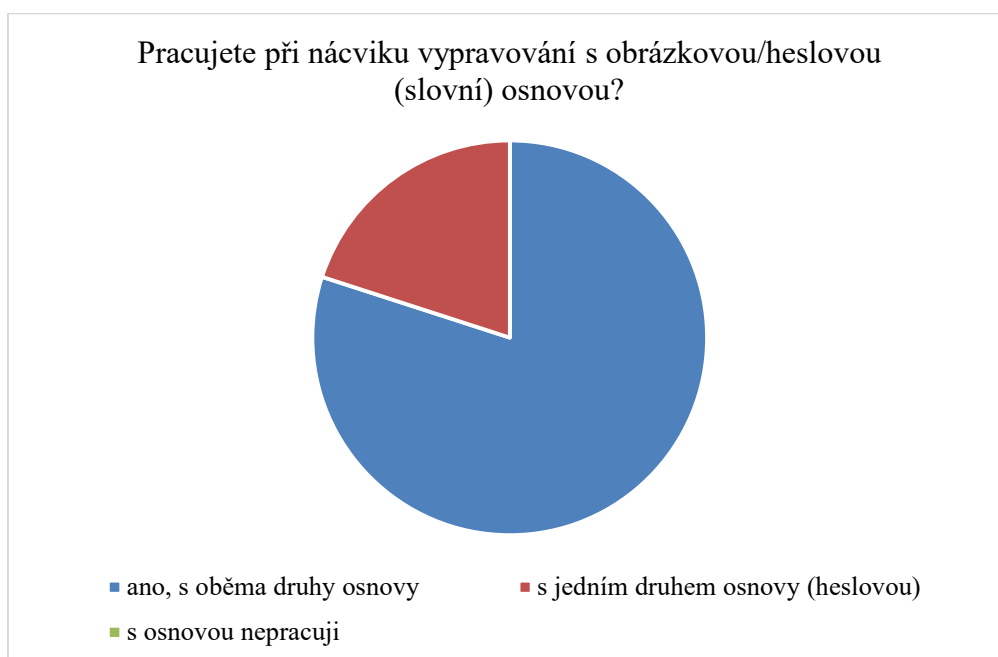
7.1.6. Šestá otázka - Kolik procent ze slohové výuky věnujete slohovému útvaru vypravování?

Graf 5

Pouze dva učitelé uvedli, že se slohovému útvaru vypravování věnují méně než polovinu celkové výuky slohu. Učitelé průměrně věnují vypravování 60% slohové výuky.

7.1.7. Sedmá otázka - Pracujete při nácviu vypravování s obrázkovou/heslovou (slovní) osnovou?

Graf 6

Šestnáct respondentů při nácviu vypravování pracuje s oběma druhy osnovy. Čtyři dotazovaní pracují pouze s jedním druhem osnovy, a to s osnovou heslovou.

7.1.8. Osmá otázka – *Projevují žáci větší zájem o jazykové, či slohové vyučování?*

Graf 7

Devět učitelů odpovědělo, že mají žáci v jejich třídě raději jazykové vyučování, sedm respondentů, že jejich žáci upřednostňují slohové vyučování a čtyři učitelé uvedli, že jejich žáci mají rádi obojí stejně.

Z analýzy dotazníků se z části potvrdila stanovená hypotéza, že žáci podle dotazníku upřednostňují jazykové učivo před slohovým. Tento výzkum dopadl téměř vyrovnaně.

7.1.9. Devátá otázka – *Které nejčastější žákovy nedostatky spatřujete v písemném slohovém projevu?*

Nejčastěji učitelé uváděli, že žákovy nedostatky v písemném projevu spatřují v pravopisu a v opakování slov. Dále, že žáci od sebe neumí oddělovat jednotlivé věty a používají příliš dlouhá souvětí. Zhruba třetina respondentů uváděla jako problém nesmyslnost vymyšlených příběhů, neživost a neoriginálnost. Tři učitelé uvedli, že mají žáci obavy z chyby či ze špatné známky. Jen zřídka dotazovaní zmínili problematiku kompoziční, tedy členění textu na odstavce. Jeden učitel uvedl jako žákův nedostatek chybné použití přímé řeči.

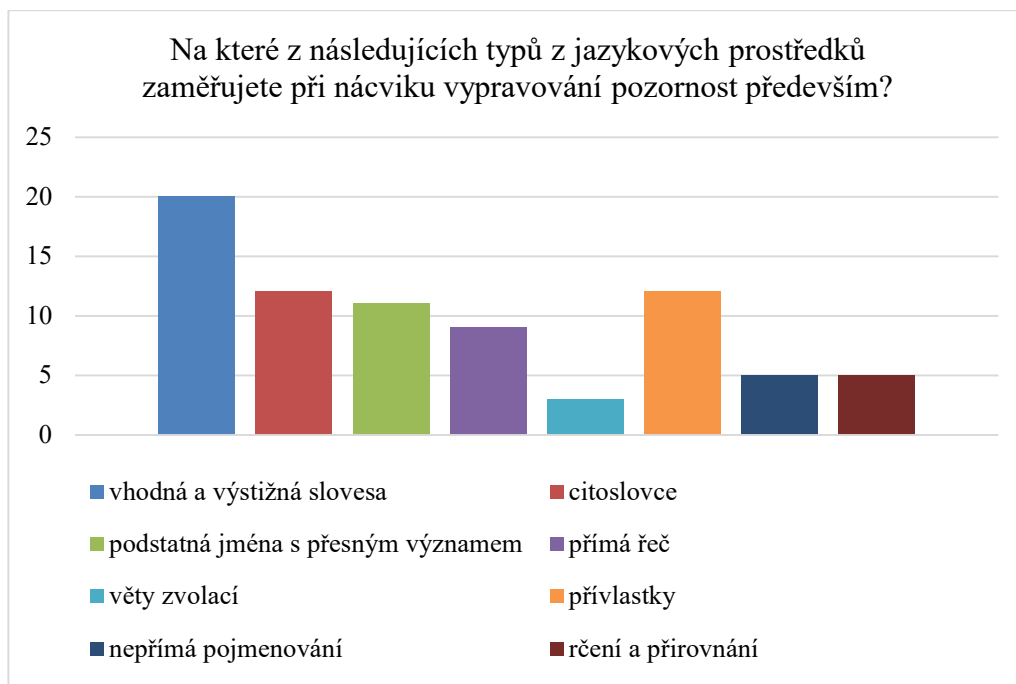
7.1.10. Desátá otázka – Na které z následujících typů jazykových prostředků zaměřujete při nácviu vypravování pozornost především? Do jaké míry žáci naplňují požadavek jejich aktivního užívání?

V následující otázce učitelé měli zakroužkovat, na které z jazykových prostředků se s žáky nejvíce zaměřují během nácviu vypravování. Nejčastěji vybírali první čtyři možnosti: vhodná a výstižná slovesa, citoslovce, přívlastky a podstatná jména s přesným významem. Mezi možnostmi byly uvedeny takové jazykové prostředky, které jsou typické pro živost a dynamiku slohového útvaru vypravování a které byly následně sledovány v analýze žákovských prací.

Pro přehlednost byly odpovědi na tuto otázku zaznamenány do následující tabulky, ve které je uvedena četnost zastoupených jazykových prostředků.

Vybrané jazykové prostředky	Počet
Vhodná a výstižná slovesa	20
Citoslovce	12
Podstatná jména s přesným významem	11
Přímá řeč	9
Věty zvolací	3
Přívlastky	12
Nepřímá pojmenování	5
Rčení a přirovnání	5

Tabulka 5

Graf 8

7.2. Vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací

7.2.1. Vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací 4. ročníků

Níže je pro přehlednost uvedena tabulka rozboru vzorků žákovských prací 4. ročníků. Slohové práce jsou očíslovány a u sledovaných jevů je uveden počet výskytu. U některých jazykových prostředků je pouze zaznamenáno znaménko + nebo –, tzn., zda se vybrané jazykové prostředky ve slohové práci vyskytují či nikoli.

Rozbor vzorků žákovských prací 4. ročníků									
Číslo vzorku	Počet slov	Počet podst. jmen	Počet sloves	Citoslovce	Počet přívlastků	Přímá řeč	Ich - forma	Zápětka - rozuzlení	Frazeologismy
1.	92	15	18	-	2	-	+	-	-
2.	93	21	25	-	4	-	-	+	+
3.	73	13	16	-	4	-	+	-	+
4.	101	22	24	-	5	-	-	+	+
5.	102	15	22	-	7	+	+	+	+
6.	132	29	31	-	6	+	-	+	+
7.	78	18	18	-	4	-	-	+	+
8.	50	18	11	+	2	-	-	+	+
9.	203	49	43	-	8	+	+	+	+
10.	195	53	35	+	7	+	-	+	+
11.	63	18	12	-	2	-	+	-	+
12.	118	19	22	+	5	+	+	-	+
13.	126	20	27	-	7	-	-	+	+
14.	97	19	17	-	3	-	+	-	+
15.	77	9	16	-	0	+	+	+	+
16.	159	34	30	-	9	-	-	+	+
17.	58	10	13	-	2	-	+	-	+
18.	140	21	26	-	11	-	+	+	+
19.	72	21	15	-	3	-	-	-	+
20.	51	7	10	-	2	-	+	-	+
21.	71	14	13	-	3	-	-	-	+
22.	134	12	30	-	3	+	+	+	+
23.	75	14	17	-	3	+	+	-	+
24.	98	22	18	-	8	-	+	+	+
25.	58	20	13	-	4	+	-	-	+
26.	121	25	29	-	5	+	-	+	+
27.	63	17	16	-	4	+	-	-	+
28.	59	12	16	-	4	-	-	-	+
29.	77	13	14	-	3	-	+	+	+
30.	126	17	23	-	5	+	+	+	+
31.	65	11	14	-	2	-	+	-	+
32.	157	24	28	-	9	-	+	-	+
33.	71	8	24	-	1	-	-	-	+
34.	100	28	23	-	4	+	-	+	+
celkem	3355	668	709	3	151	13	18	18	33

Tabulka 6

7.2.1.1. Rozsah žákovských prací žáků 4. ročníků

Jedním ze zkoumaných prvků při analýze žákovských prací byl jejich rozsah. Jak již bylo uvedeno v popisu průběhu výzkumu, nejdříve byly analyzovány slohové práce obou ročníků zvlášť a až na závěr bylo provedeno jejich srovnání.

Při zadávání slohových prací byl žákům doporučen rozsah celé strany velikosti A5 nebo půl strany velikosti A4, všichni žáci měli na vypracování slohové práce stejný čas. Přesto se délka slohových prací značně lišila. Nejkratší žákovská práce 4. ročníků obsahovala 50 slov, nejdelší práce 4. ročníků obsahovala 203 slov. Průměrný počet slov prací 4. ročníků byl 99 slov.

7.2.1.2. Kompozice žákovských prací 4. ročníků

U žákovských prací byla sledována především plynulost a logičnost příběhu, zda se v žákovských pracích objevuje úvod a závěr děje, řazení jednotlivých prvků podle časové a dějové posloupnosti.

Téměř u všech slohových prací jsem postrádala napínavé a zajímavé zpracování příběhu, většina příběhů byla stereotypních. Žáci spíše popisovali děj. Jen výjimečně vnesli do příběhu napětí, živost a dynamiku. Na základě analýzy jednotlivých prací se potvrdila stanovená hypotéza, že v žákovských pracích často chybí zápletka a dějové napětí, jedná se spíše o popis děje. U více jak poloviny prací se dále objevovaly myšlenkové skoky, chyběl také logický sled příběhu a jeho úvod či závěr. V několika případech nejsou určité jevy dovysvětleny a autor se k nim již nevrátil.

Častým žákovým nedostatkem bylo opakování výrazů, nejčastěji spojovacích výrazů *a*, *tak*, *pak*, *když*. Jednalo se zejména o spojení několika vět v dlouhá souvětí. Tím se potvrdila další stanovená hypotéza a to, že se v pracích opakují stejné výrazy. Tento nedostatek je pro názornost uveden v následujících úryvcích žákovských textů.

Když jsem byl v lese tak se začalo stmívat. Zastavím se když už nevidím vůbec nic. Tak jsem si udělal oheň. Ale pak jsem dostal hlad. Tak si jdu natrhat borůvky. A pak jsem zapoměl cestu domů.

A najednou jsme něco viděli a slyšeli a našli jsme sovu. Ráno jsme se nasnídali a neměli jsme co dělat a protože bydlela blízko babi a děda tak jsme si tam hráli a naobědvali jsme se tak jsme šli zpátky do lesa a protože končili prázdniny tak jsme si zabalili a šli domů.

Následující ukázky poukazují na nadměrné používání vlastního jména, které mělo být v některých případech nahrazeno osobním zájmenem nebo nevyjádřeným podmětem.

Žil byl jeden kluk jmenoval se Chuck. Chuck byl strašně rozmazlený. Chuck chtěl po mamince pořád něco. Maminka řekla ať jde do svého pokoje. Chuck šel do pokoje a šel do lesa. Byla tma a Chuck se ještě nevrátil domů.

Byl jednou jeden kluk. Jmenoval se Jeníček. Maminka poslala Jeníčka na houby. A Jeníček šel do lesa na houby. Jeníček šel a šel až došel doprostřed lesa. Vlk chtěl Jeníčkově

sežrat všechny houby. **Jeníček** mu houby nechtěl dát, protože **Jeníčkovi** moc chutnali. **Jeníček** totiž nechtěl maminku zklamat. Proto **Jeníček** utekl domů.

Žáci zcela zapomněli na členění textu vypravování na odstavce. Kompoziční stránku projevu při slohovém vyučování bychom však neměli podceňovat. Další kompoziční nedostatky představuje přítomnost myšlenkových skoků.

7.2.1.2.1. Zápletka ve vypravování žáků 4. ročníků

Žáci měli dostatek prostoru pro fantazii, náměty příběhu však nebyly příliš originální, zápletka byla mnohdy nejasná nebo nezajímavá. Mezi nejčastější zápletku v ději patřilo ztracení v lese nebo setkání divoké zvěře. Tyto situace však byly většinou hned vzápětí vyřešeny. V ději též chybělo napětí. Častým námětem příběhu byl také kouzelný les, rodinný výlet nebo sběr hub. V kouzelném lese postava příběhu nejčastěji potkala nadpřirozenou bytost nebo zvíře, které dotyčnému pomohlo nebo mu splnilo jeho největší přání. Bylo překvapující, že žádný z vymyšlených příběhů se neodehrával v zimě. Dále bylo zajímavé, že pouze jeden z příběhů probíhal za špatného počasí – za bouřky. Dvanáct žakovských prací 4. ročníků bych hodnotila jako zdařilých, šestnáct prací jako průměrných a šest jako nevyhovujících, protože se zcela odchýlily od tématu.

Zápletka	Počet
zabloudí v lese	8
potká zvěř	8
výlet do lesa	4
sběr hub	3
požár lesa	2
kouzelný les	6
odchýlení od tématu	1
ostatní	2

Tabulka 7

7.2.1.3. Shodné a neshodné přívlastky ve slohových pracích 4. ročníků

Ve slohovém útvaru vypravování přívlastky rozvíjí podstatná jména. Blíže specifikují osoby, zvířata, věci, děje a vlastnosti. V příběhu plní roli oživení, čtivosti, díky nim si umíme daný jev lépe představit a charakterizovat ho. Ve slohových pracích žáků byl sledován výskyt přívlastků shodných a neshodných. Nejčastěji přívlastky byly vyjádřeny přídavným jménem, podstatným jménem, ale i zájmenem, číslovkou či příslovcem. Ve třiceti čtyřech pracích žáků 4. ročníků bylo užito celkem 151 přívlastků. Z toho 141 shodných a 10 neshodných. Žáci nejvíce

volili přívlastky shodné vyjádřené přídavným jménem. Neshodné přívlastky se v textech objevují pouze ve formě podstatných jmen.

V následující tabulce jsou uvedeny druhy jednotlivých přívlastků a jejich zastoupení v žákovských textech.

Druh přívlastku	Počet
Přívlastek shodný vyjádřen přídavným jménem	88
Přívlastek shodný vyjádřen číslovkou	26
Přívlastek shodný vyjádřen zájmenem	15
Přívlastek shodný vyjádřen podstatným jménem	12
Přívlastek neshodný	10

Tabulka 8

Žáci volili příliš obecná přídavná jména, nebyla výstižná a originální. Níže jsou vypsána ta nejčastěji zastoupena. Čísla v závorce vyjadřují počet, kolikrát se daný přívlastek v žákovských textech vyskytl.

Užité přívlastky shodné vyjádřené přídavným jménem – *krásný* (9), *hluboký* (7), *temný* (6), *mladý* (5), *divoký* (4), *nádherný* (4), *hodný* (4), *podivný* (4), *černý* (4), *chladný* (3), *dobrý* (3), *malý* (3), *divný* (3), *houbová* (3), *neznámý* (3), *plný* (3), *oblíbený* (3), *nejlepší* (2), *slunečný* (2), *osamělý* (2), *pevný* (2), *vlčí* (2), *vyděšený* (2), *pruhovaný* (1), *černobílý* (1), *vykulený* (1), *vystrašený* (1), *modrý* (1), *živý* (2), *odvážný* (1), *blbý* (1).

Nejčastěji užité přívlastky shodné vyjádřené číslovkou – *jednoho* (14), *tři* (5), *druhý* (2).

Nejčastější přívlastky shodné vyjádřené zájmenem – *svůj* (6), *takový* (4), *nějaký* (3), *můj* (3).

Zde jsou zmíněny příklady některých přívlastků neshodných – *půlka lesa* (1), *věvec z pampelišek* (1), *procházka do lesa* (1), *v půlce lesa* (1), *košík hub* (1), *domů za maminkou* (1), *kraj lesa* (1), *chaloupka z perníku* (1).

7.2.2. Vyhodnocení údajů získaných analýzou žákovských prací 5. ročníků

Stejným způsobem je vytvořena tabulka rozboru vzorků žákovských prací 5. ročníků.

Rozbor vzorků žákovských prací 5. ročníků									
Číslo vzorku	Počet slov	Počet podst. jmen	Počet sloves	Cítoslovce	Počet přívlastků	Přímá řeč	Ich - forma	Zápletka - rozuzlení	Frazeologismy
1.	140	30	24	-	1	-	+	-	-
2.	183	45	40	-	8	+	-	+	+
3.	186	38	41	+	4	+	+	+	-
4.	208	46	51	-	3	+	-	-	+
5.	130	30	27	-	9	+	-	-	-
6.	119	37	29	-	5	+	-	-	+
7.	119	29	29	+	2	-	-	-	+
8.	166	53	36	-	4	+	-	+	+
9.	220	51	43	+	19	+	-	+	+
10.	161	34	24	-	13	-	-	+	-
11.	117	13	22	-	4	-	+	-	-
12.	109	17	26	-	1	+	+	-	-
13.	122	35	28	+	4	+	-	+	+
14.	164	40	34	-	9	+	-	+	+
15.	108	18	20	-	9	-	-	-	-
16.	99	31	11	-	6	-	+	+	-
17.	176	62	34	-	3	+	-	-	+
18.	218	34	37	-	9	-	+	+	+
19.	289	62	59	-	10	+	+	-	-
20.	104	29	21	-	10	+	-	+	+
21.	116	30	25	-	8	+	-	+	+
22.	208	35	39	-	15	+	+	+	+
23.	274	72	61	-	13	-	-	+	+
24.	220	55	46	+	5	+	-	+	+
25.	184	56	37	-	23	+	-	+	+
26.	149	31	28	-	12	+	+	+	+
27.	195	46	43	-	14	+	-	+	+
28.	193	40	41	-	9	-	+	-	+
29.	105	19	25	-	3	+	+	-	-
30.	119	21	23	-	10	+	+	-	+
31.	121	24	24	-	5	+	-	-	+
32.	168	43	37	-	16	-	-	-	+
33.	163	38	33	-	10	+	-	+	+
34.	107	20	20	+	10	+	+	-	+
celkem	5460	1264	1118	6	286	24	13	15	24

Tabulka 9

7.2.2.1. Rozsah žákovských prací žáků 5. ročníků

U 5. ročníků ZŠ se rozsah slohových prací také dosti lišil, i přesto, že ve všech třídách proběhlo zadávání slohových prací identicky. Počet slov v jednotlivých žákovských pracích se pohyboval od 99 do 289. Průměrný počet slov prací 5. ročníku byl 161.

7.2.2.2. Kompozice žákovských prací 5. ročníků

U slohových prací 5. ročníků jsem častěji nacházela snahu o napínavost děje, přesto většina žákovských prací připomínala spíše popis děje. I u 5. ročníků se z části potvrdila stanovená hypotéza, že v žákovských pracích často chybí zápletka a dějové napětí, jedná se spíše o popis děje. Dále byla sledována plynulost a logičnost příběhu, úvod a zakončení děje a řazení jednotlivých prvků podle časové a dějové posloupnosti. Opět mezi žákovy nedostatky patřilo opakování stejných výrazů, ať už spojovacích výrazů, či sloves. Tím se i u 5. ročníku potvrdila stanovená hypotéza a to, že se v pracích opakují stejné výrazy. Tento nedostatek však nebyl tak častý jako u žáků 4. ročníků. V následujících úryvcích žákovských textů jsou opět pro názornost uvedeny příklady.

Jednoho dne jsem šla s mojí rodinou do lesa. Šly jsme doprostřed lesa, protože tam jsou nejlepší houby. Tak jsme šly, jenže když jsme šly tak jsme zabloudily. Zabloudila jsem. Šla jsem ale dál a dál a a nasbírala jsem tři koše hub.

Jednou jsme šli do lesa na houby. Když byl plný koš tak jsme se rozhodli jít zpátky. Zahlédli jsme zmiji. Tak jsme párkrát dupli a byla pryč. Tak jsme šli dál a uviděla jsem obří houbu...

Stejně jako ve slohových pracích 4. ročníků žáci zcela opomněli členění textu vypravování do odstavců.

7.2.2.2.1. Zápletka ve vypravování žáků 5. ročníků

Velmi častým námětem příběhu v 5. ročnících bylo setkání s divokou zvěří, která byla zraněná nebo na postavu děje zaútočila. Dalším frekventovaným námětem bylo sbírání hub nejčastěji s kombinací zablouzení v lese nebo setkáním s kouzelným tvorem.

Zápletka	Počet
zabloudí v lese	3
potká zvěř	10
výlet do lesa	3
sběr hub	7
požár lesa	0
kouzelný les	3
odchýlení od tématu	3
ostatní	5

Tabulka 10

7.2.2.3. Shodné a neshodné přívlastky ve slohových pracích 5. ročníků

Ve třiceti čtyřech pracích žáků 5. ročníků bylo užito celkem 286 přívlastků. Z toho 248 shodných a 38 neshodných. Žáci nejvíce volili přívlastky shodné, které byly vyjádřeny přídavným jménem, často se však v pracích 5. ročníků vyskytoval i přívlastek shodný vyjádřený číslovkou a zájmenem. Neshodné přívlastky jsou v textech vyjádřeny pouze podstatným jménem.

V následující tabulce jsou zaznamenány druhy jednotlivých přívlastků a jejich zastoupení v žákovských textech 5. ročníků.

Druh přívlastku	Počet
Přívlastek shodný vyjádřen přídavným jménem	156
Přívlastek shodný vyjádřen číslovkou	42
Přívlastek shodný vyjádřen zájmenem	37
Přívlastek shodný vyjádřen podstatným jménem	13
Přívlastek neshodný	38

Tabulka 11

Přívlastky, které žáci použili ve slohových pracích, byly často obecné, v některých případech se žáci snažili o výstižnost. Níže je vypsáno jejich zastoupení v textu.

Užité přívlastky shodné vyjádřené přídavným jménem – *hluboký* (8), *divoký* (7), *hezký* (6), *velký* (6), *lesní* (6), *temný* (5), *strašidelný* (4), *zachráněný* (4), *zlomený* (4), *divný* (4), *zraněný* (4), *mladý* (4), *malinký* (3), *hodný* (3), *starý* (3), *obrovský* (3), *nádherný* (3), *neznámý* (3), *zlý* (3), *malý* (3), *vyděšený* (3), *opuštěná* (3), *nejlepší* (2), *statečný* (2), *velikánský* (2), *černý* (2), *obrovitánský* (2), *pěkný* (2), *hlasitý* (2), *útulný* (2), *červená* (2), *černý* (2), *spokojený* (2), *chladný* (2), *dobrý* (2), *plný* (2), *osamělý* (2), *dlouhá* (2), *podivný* (2), *pytlácká* (2), *vystrašený* (2), *nejstarší* (2), *odvážný* (2), *naděšený* (1), *školní* (1), *samotný* (1), *ošklivý* (1), *škaredý* (1), *fajnový* (1), *pitná* (1), *hloupý* (1), *pevný* (1), *oblíbený* (1), *zajímavý* (1), *sluneční* (1), *rodinný* (1), *hasící* (1), *žlutá* (1), *roztomilý* (1), *nedaleký* (1), *krvavý* (1), *statný* (1), *hrůzostrašný* (1), *vystrašený* (1), *záhadný* (1).

Užité přívlastky shodné vyjádřené číslovkou – *jednoho* (24), *tři* (5), *několik* (4), *druhý* (4), *několikrát* (2), *pět* (2), *několikátý* (1).

Nejčastější přívlastky shodné vyjádřené zájmenem – *svůj* (12), *nějaký* (9), *můj* (4), *její/jeho* (3).

Zde jsou uvedeny příklady některých přívlastků neshodných – *kraj lesa* (5), *košík hub* (3), *cesta domů* (3), *láhev s vodou* (2), *klíče od auta* (2), *král lesa* (2), *proudění vody* (2), *kručení v břiše* (1), *opékání buřtů* (1), *vrchol hory* (1), *košík s plody* (1), *pán z vesnice* (1), *díra ve stromu* (1).

7.3. Srovnání vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. ročníků ZŠ

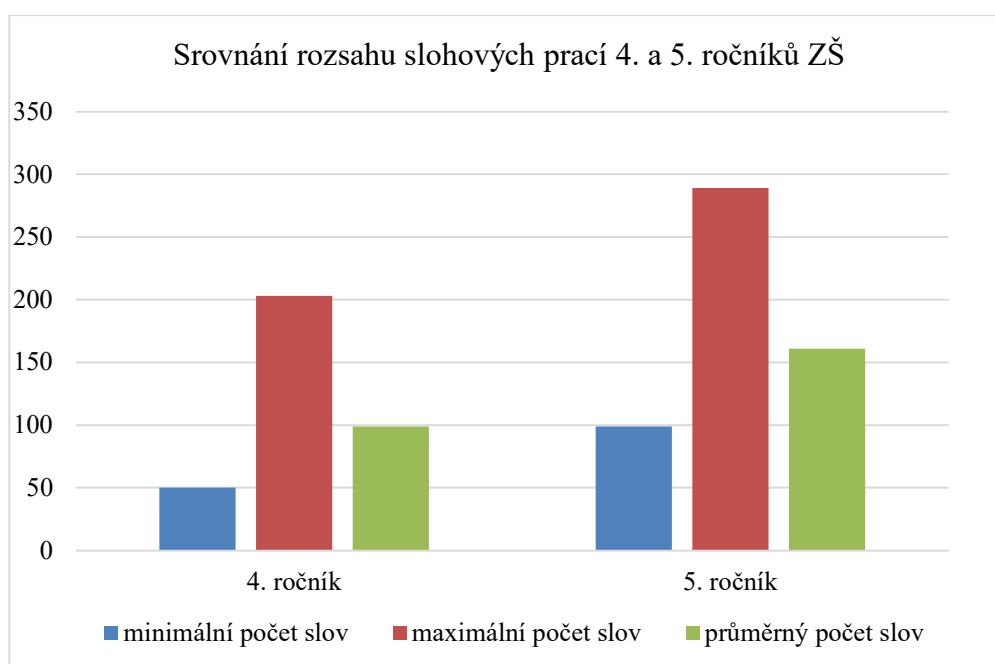
Srovnání vypravěčských dovedností bylo provedeno pomocí tabulek a grafů, ze kterých bylo pomocí předchozích tabulek (rozbor vzorků žákovských prací 4. a 5. ročníků) analyzováno zastoupení vybraných jazykových prostředků ve slohových pracích žáků těchto dvou ročníků.

Při zadávání slohových prací ve všech čtyřech třídách byl postup identický, všechny třídy měly na vypracování stejný čas, přesto jsou mezi 4. a 5. ročníky značné rozdíly.

7.3.1. Srovnání rozsahu žákovských prací žáků 4. a 5. ročníků

Rozsah slohové práce	4. ročník	5. ročník
Celkový počet slov	3355	5460
Minimální počet slov	50	99
Maximální počet slov	203	289
Průměrný počet slov	99	161

Tabulka 12

Graf 9

Slohové práce 5. ročníků mají téměř dvojnásobný průměrný počet slov než práce 4. ročníků. Je zajímavé, že průměrný rozsah prací žáků 4. ročníků byl 99 slov, zatímco 99 slov obsahovala u 5. ročníků práce s minimálním počtem slov. Ve srovnání těchto dvou ročníků spatřuji značnou odchylku v délce žakovských textů, odlišný rozsah prací však nesignalizuje vyšší stylizační kvality žáků 5. ročníků.

7.3.2. Srovnání zastoupených vybraných slovních druhů

Slovní druh	4. ročník	5. ročník
Podstatná jména	668	1264
Slovesa	709	1118
Citoslovce	3	6

Tabulka 13

7.3.2.1. Podstatná jména

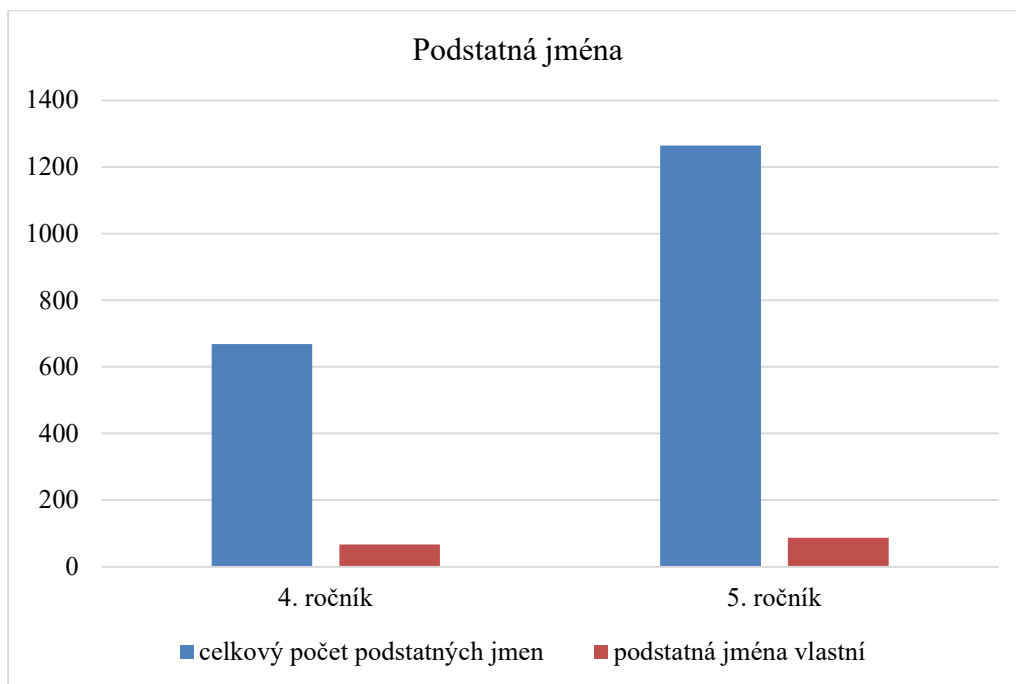
Podstatná jména spolu se slovesy patří mezi základní slovní druhy, bez kterých bychom se neobešli. Žáci jsou omezeni jejich slovní zásobou, a proto aktivně používají převážně výrazy spíše širšího významu. V zájmu živosti a názornosti je však vhodné užívat slov s co nejužším významem, tedy u podstatných jmen slov významově podřazených. Žáky se při vyučování snažíme vést k volbě těchto výstižných výrazů a různými způsoby aktivizujeme jejich slovní zásobu.⁶⁶

V analýze žakovských prací se proto zaměřujeme především na podstatná jména významově podřazená, která příběhu dodávají živost a obohacují ho. Zároveň srovnám zastoupení vlastních podstatných jmen ve 4. a 5. ročnících.

Podstatná jména	4. ročník	5. ročník
Celkový počet podstatných jmen	668	1264
Podstatná jména vlastní	67	87

Tabulka 14

⁶⁶ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 182

Graf 10

Největší skupinu podstatných jmen tvoří podstatná jména významově podřazená, avšak nejčastěji se ve slohových pracích objevují skupiny podstatných jmen významově nadřazených (např. stromy, zvířata, houby, lesní plody, rostliny, povolání, jídlo, pohádkové bytosti, oblečení, drahé kameny). Příklady z žákovských textů jsou uvedeny níže v tabulce.

Významově nadřazený pojem	Slova významově podřazená, která byla užitá v žákovských textech
Stromy	borovice, bříza, jedle, buk, dub, smrk
Zvířata	jezevec, prase divoké, bachyně, skřivan, liška, jelen, sova, veverka, koloušek, laň, srnka, kůň, myš, zmije, vlk, medvěd, ježek, užovka, srnec, zajíc
Houby	hřib, liška, babka, hřib satan, klouzek, václavky, poddubák
pohádkové bytosti	skřítek, jednorožec, šmoulové, trpaslík, skřeti, víla, obr
Plody	žaludy, bukvice, kaštany, oříšky
drahé kameny	diamanty, safíry, rubíny, smaragdy, olivíny

Tabulka 15

*Vlastní jména slouží k vyjádření jedinečnosti nějaké živé bytosti nebo neživého jevu.*⁶⁷ Pojmenování hlavního hrdiny určuje konkrétnost děje a pro děti je bližší. Bylo překvapující, že v polovině žákovských prací se nevyskytovala téměř žádná vlastní jména, domnívám se, že se tak stává z důvodu formy vypravování, kdy polovina žáků používá ich-formu. Tedy kdy se sám vypravěč označuje osobním zájmenem *já* a nenazývá se jménem.

Vlastní jména užitá v žákovských textech byla převážně křestními jmény vystupujících osob, zvířat nebo kouzelných bytostí. Vlastní jména místní se v textech objevila pouze třikrát. (*rozhledna Krkavec, Liberec, obec Přebudov*)

7.3.2.2. Slovesa

Vhodná volba slovesa vyplývá z charakteristiky samotného vypravování, ve kterém je děj základním rysem tohoto útvaru, tudíž sloveso musí být nositelem tohoto děje. Žáci zejména nižších ročníků aktivně používají spíše neplnovýznamová slovesa, často mívají s přesným a výstižným vyjadřováním obtíže. Plnovýznamová slovesa se vyskytují především v jejich pasivní slovní zásobě, proto se snažíme o rozšiřování žákova aktivního slovníku. Žáky vedeme k výrazové pestrosti a volbě vhodných výrazů.⁶⁸ V analýze textů byla pozornost zaměřena zejména na zdatnost žáků ve volbě výstižných výrazů z hlediska jejich významů.

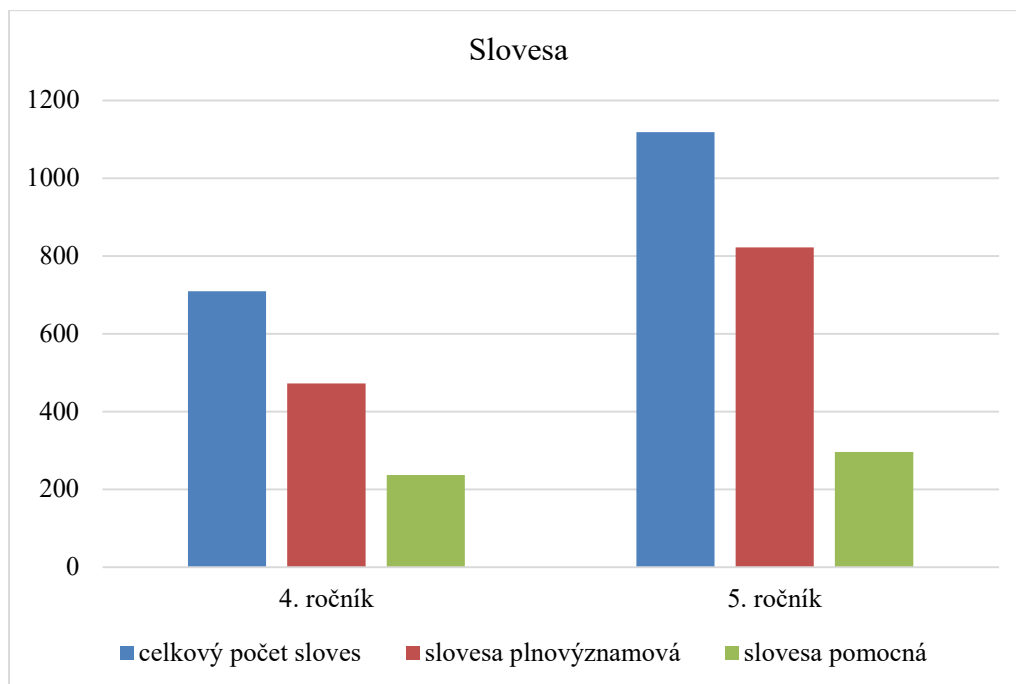
Nejčastějším nedostatkem žákovských textů je opakování stejných sloves (*být, jít, mít, vidět, říci*). V následující tabulce jsou pro dané ročníky uvedeny počty sloves plnovýznamových a pomocných, které se vyskytují v žákovských pracích.

Slovesa	4. ročník	5. ročník
Celkový počet sloves	709	1118
Slovesa plnovýznamová	472	822
Slovesa pomocná	237	296

Tabulka 16

⁶⁷ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., 2010. ISBN 978-80-86041-37-7., s. 147

⁶⁸ HUBÁČEK, Josef. *Didaktika slohu*, Praha: SPN, 1990. Učebnice pro vysoké školy, s. 182

Graf 11

Velmi často byla použita slovesa *jít* a *být* v minulém čase 1. nebo 3. osobě čísla jednotného, případně v 1. osobě čísla množného. Ve čtyřech slohových pracích žáků 4. ročníků a ve dvou pracích 5. ročníku byla tato slovesa (*jít, být*) použita nefunkčně.

V žákovských textech 5. ročníku bylo užito zdatelně více plnovýznamových sloves než v textech 4. ročníku, toto zjištění by mohlo poukazovat na vyšší míru stylizační a invenční kvality.

7.3.2.3. Citoslovce

Při analýze žákovských prací bylo překvapivé, že jen devět žáků ve svých textech použilo jako oživující jazykový prostředek citoslovce i přesto, že jsme použití citoslovců s žáky zmiňovali v úvodním motivačním rozhovoru.

Citoslovce	4. ročník	5. ročník
Užití citoslovce	3	6

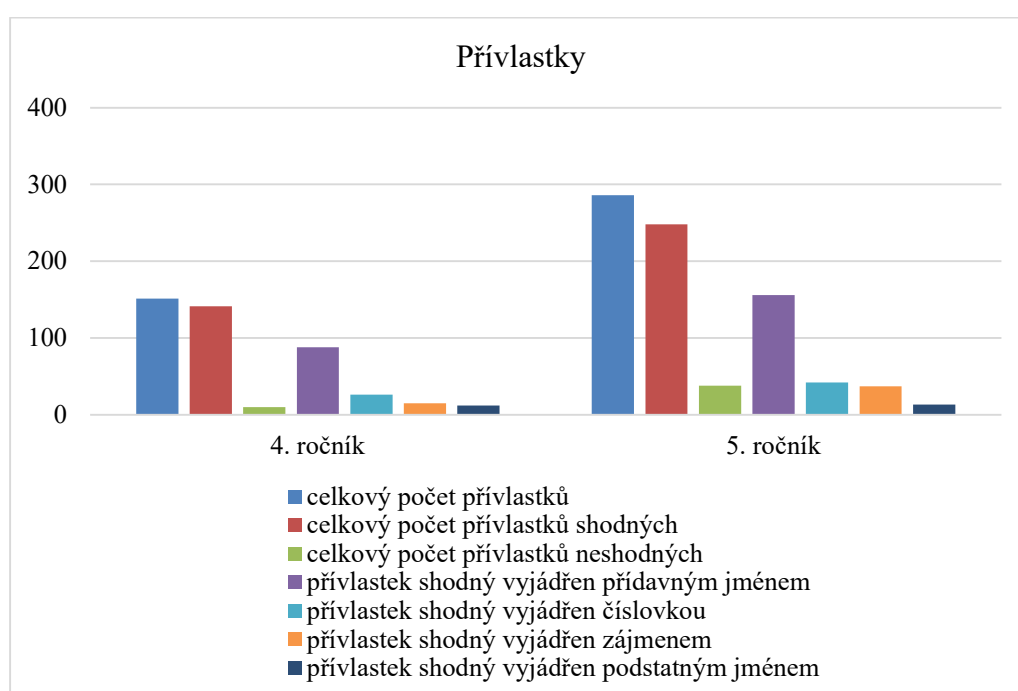
Tabulka 17

Citoslovce, která žáci užili ve slohových pracích – *jé, pomóóóc, grrr, bum, haló, au, blesk, nééé.*

7.3.3. Srovnání počtu přívlastků shodných a neshodných

Přívlastky	4. ročník	5. ročník
Celkový počet přívlastků	151	286
Celkový počet přívlastků shodných	141	248
Celkový počet přívlastků neshodných	10	38
Přívlastek shodný vyjádřen přídavným jménem	88	156
Přívlastek shodný vyjádřen číslovkou	26	42
Přívlastek shodný vyjádřen zájmenem	15	37
Přívlastek shodný vyjádřen podstatným jménem	12	13

Tabulka 18

Graf 12

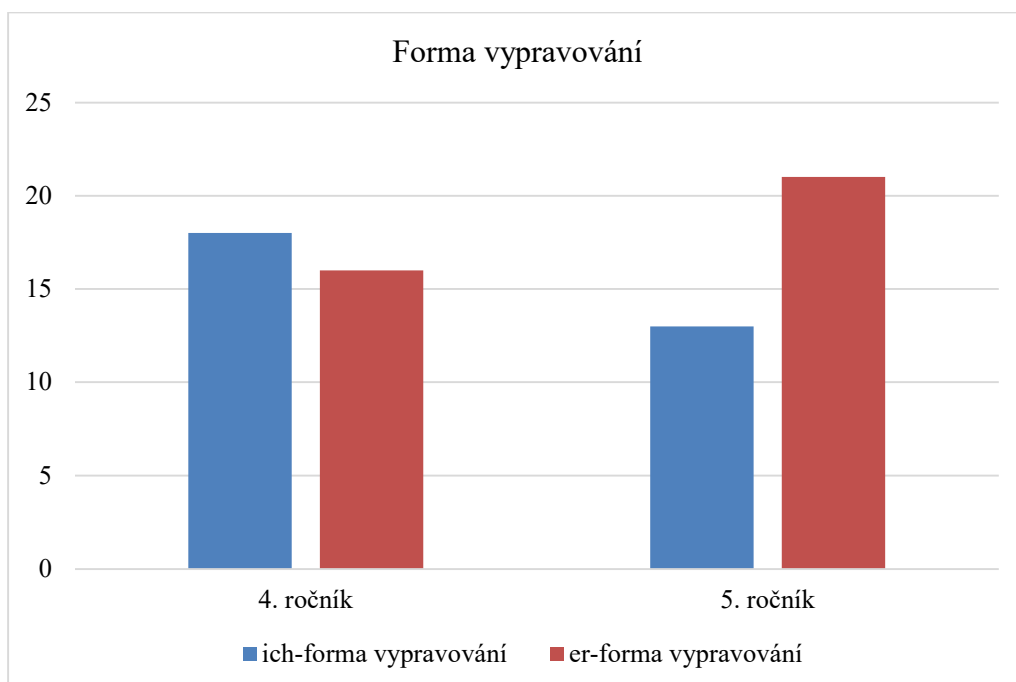
Velice často začínali žáci svůj příběh přívlastkem shodným vyjádřeným číslovkou – *jednoho dne*. Toto slovní spojení v úvodu požilo celkem 22 žáků. Dále se v úvodu pětkrát objevil přívlastek postupně rozvíjející – *jednoho krásného dne*. Z tohoto zjištění lze usuzovat, že bychom tato slovní spojení mohli považovat za určitý model úvodu žakovských vypravování. Jedná se totiž o téměř polovinu prací, kde právě tímto spojením žáci začínají svůj příběh. V 15 případech žáci uvádí příběh slovním spojením – *byl jednou jeden kluk/jedna holčička*.

7.3.4. Ich-forma

Ich-forma patří mezi jazykové prostředky, které oživují slohový útvar vypravování. Jde o způsob vyprávění děje, kdy je příběh vyprávěn v 1. osobě čísla jednotného. Vidíme ho z pohledu jedné osoby, nejčastěji hlavního hrdiny. Bylo překvapující, že se pro použití vyprávění pomocí ich-formy rozhodlo poměrně velké množství žáků. Ve slohových pracích žáků 4. ročníků dokonce tato forma převažuje nad použitím er-formy.

Forma vypravování	4. ročník	5. ročník
Ich-forma vypravování	18	13
Er-forma vypravování	16	21

Tabulka 19

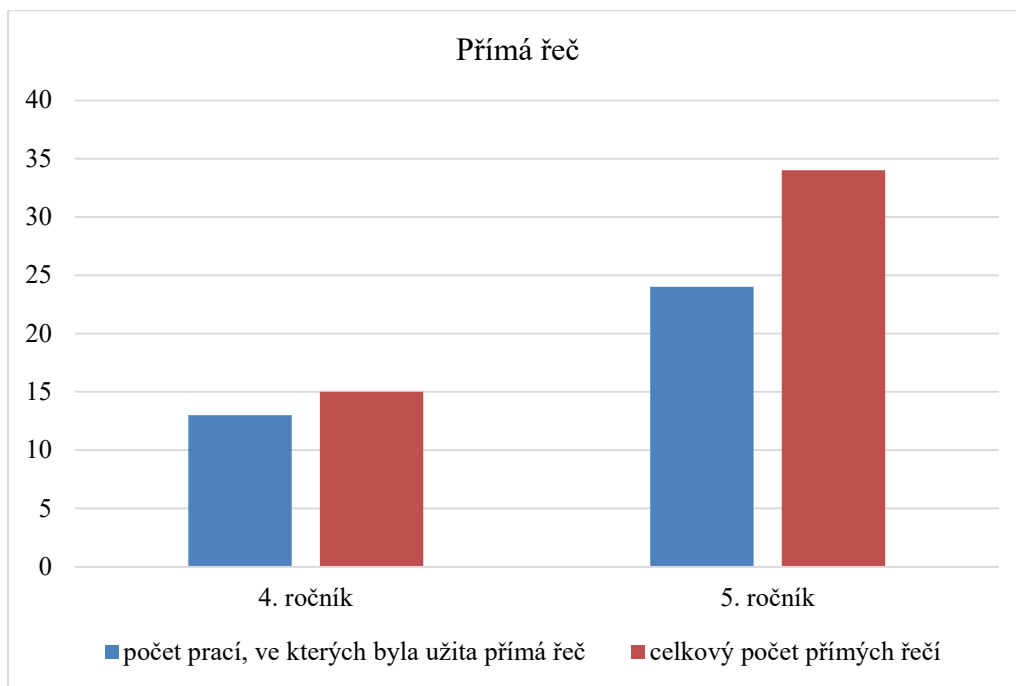

Graf 13

7.3.5. Přímá řeč

Přímá řeč	4. ročník	5. ročník
Počet prací, ve kterých byla použita přímá řeč	13	24
Celkový počet přímých řečí	15	34

Tabulka 20

Graf 14

Mezi další jazykové prostředky oživující děj vypravování patří užití přímé řeči. Z 68 analyzovaných prací byla přímá řeč užita ve 37 případech, tzn. zhruba v polovině z nich. Žáci ji použili celkem čtyřicet devětkrát, o 19 přímých řečí více jich užili žáci 5. ročníků. Nejčastěji byla v jedné žákovské práci 5. ročníku použita přímá řeč šestkrát.

Je patrné, že pro některé žáky je obtížné správně užít přímou řeč, protože si jsou v napsání uvozovek a v souslednosti interpunkčních znamének nejistí, proto místo řeči přímé užili řeč nepřímou. V 16 případech byla přímá řeč zapsána chybně, i tyto přímé řeči byly do analýzy započítány. Chybné zápisy přímé řeči se objevovaly spíše u žáků 4. ročníků, i když bylo dopředu ověřeno, zda již psaní přímé řeči žáci probírali. Domnívám se však, že její aktivní užití žáci nemají ještě tolik zažitě, proto v ní chybovali nebo ji raději vůbec nepoužili. Níže jsou uvedeny ukázky přímé a nepřímé řeči z žákovských prací.

Ukázky přímé řeči – „*Jirko, kde to jsme?*“ *Jirka odpověděl: „Jsme uprostřed lesa!“*; *Začala jsem volat: „Mami, tati!“ ale nic se neozývalo nazpět.*; *Jirka říká: „Co budeme dělat?“* *Fanda začal brečet a říká: „Já nevím, ale už se chci vrátit domů za maminkou.“*; *Pak vtrhnul domů a říká: „Rodino, jdu na lov!“*; *„Chlapče, ale nesmíš nikomu otvírat, když budu pryč a chodit moc daleko.“ řekl myslivec.*

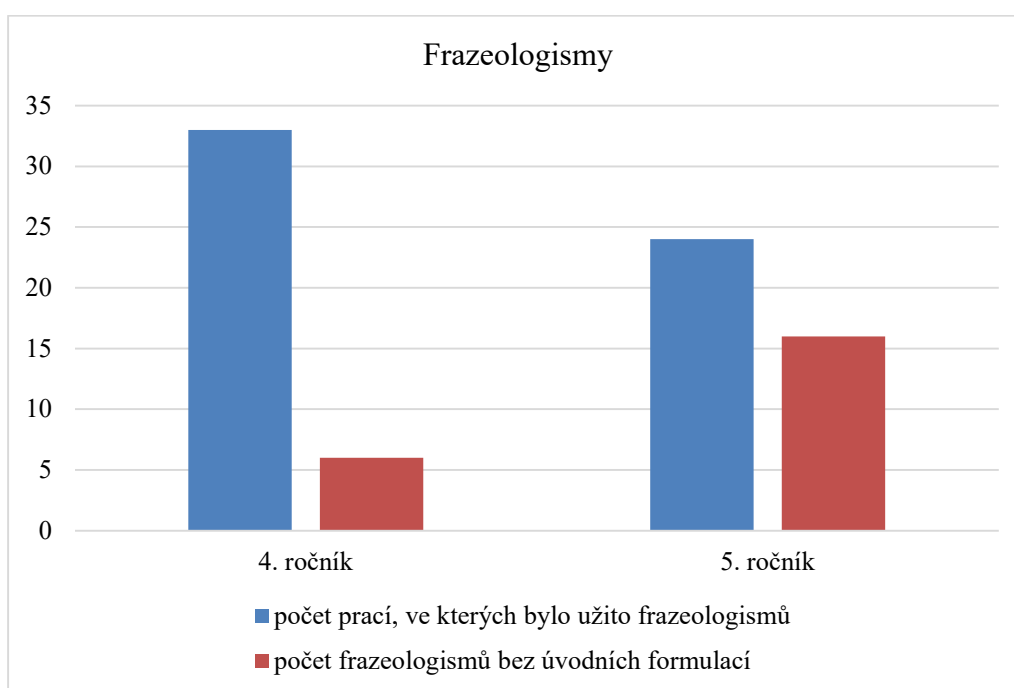
Ukázky nepřímé řeči – *Řekla jsem si, že se schovám někam daleko.*; *Zeptal jsem se ho, zda neviděl moje rodiče. Pán řekl, že ano a že jsou za rohem.*; *Maminka říkala, že má jít Anička*

za strýčkem Vaškem.; Paní řekla, že se jmenuje Monika.; Řekli, že půjdou natrhat jahody.; Řekli mu ať jde rovně.

7.3.6 Frazeologismy

Frazeologismy	4. ročník	5. ročník
Počet prací, ve kterých bylo užito frazeologismů	33	24
Počet frazeologismů bez úvodních formulací (jednoho dne, bylo nebylo)	6	16

Tabulka 21

Graf 15

Frazeologismy jsou ustálená víceslovná spojení s přeneseným významem, kde je pořadí slov nezaměnitelné. Ustálená slovní spojení používáme běžně při mluveném jazykovém projevu, v psaném projevu je užíváme především k oživení děje.⁶⁹

V rámci analýzy žákovských textů byla sledována četnost užívání frazeologismů. Přírovnání ve slohové práci použili pouze dva žáci, jednalo se o jejich vlastní přírovnání – *syť jako medvěd, velká jako srnčí hlava*. Těmto výrazům říkáme aktualizovaná přírovnání, tedy taková přírovnání, která si vymyslel samotný autor a nejsou lexikalizovaná.

⁶⁹ MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. ISBN 80-7168-892-4., s. 216-218

Ve 4. ročníku žáci užíli frazeologismus celkem v šesti pracích, u 5. ročníků se jednalo o 16 prací. Nejčastěji byla užitá ustálené slovní spojení podstatného jména se slovesem, např. *utíkali, co jim nohy stačili, žít spolu šťastně až do smrti, mít strach, nevěřit svým očím, být šťastím bez sebe, být v pasti, dostat hlad, volat o pomoc*.

Jak již bylo zmíněno, celkem ve 27 pracích byl úvod vypravování zahájen slovním spojením *Jednoho dne (Jednoho krásného dne)*, toto slovní spojení bylo pro svoji ustálenost a časté opakování v žákovských pracích vnímáno také jako frazém. Též je mezi frazeologismus zařazeno slovní spojení– *byl jednou jeden kluk/jedna holčička*, tato úvodní formule se objevila v 15 žákovských textech.

O nepřímých pojmenováních se v analýze žákovských prací nezmiňují, protože žáci tento oživující jazykový prostředek ve slohových pracích nepoužili.

8. DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Tato kapitola je věnována ukázkám cvičení pro nácvik rozvoje vypravěčských dovedností a rozvoji žákovy slovní zásoby. Jsou uvedeny aktivity, které pedagogové mohou zapojovat do výuky a které slouží k oživení hodin českého jazyka. Lze je podle věku žáků modifikovat a zařazovat do výuky v rámci všech složek předmětu. Inspirace vychází z učebnic českého jazyka pro 4. a 5. ročníky ZŠ.

Doplňte k uvedeným pojům synonyma:

dům	dívka
běhat	pilný
křičet	těžký
zápas	radostný
zvíře	vědět
spát	závada
stráž	vidět

Doplňte k uvedeným pojmům slova protikladná:

málo	temno
zdravý	den
hubený	pravda
brzy	plakat
bohatý	jednoduše
nahoře	úzký
rychle	mračit se

Uved'te ve větách tato homonyma tak, aby byl zřejmý jejich významový rozdíl:

los – los

pas – pas

pila – pila

topit – topit

kolej – kolej

září – září

stát – stát

Dopište slova spisovná:

chnět	bágl
fízl	barabizna
očař	kápo
ségra	časák
fusekle	věča
čučet	fáro
flaška	prachy
komp	bonzovat

Napište slova nadřazená:

Sýkorka, orel, káně, jeřáb, výr, vrabec - _____

Plavec, fotbalista, házenkář, běžec, hokejista - _____

Anna, Lucie, Šárka, Karolína, Alžběta - _____

Mrkev, okurka, celer, květák, rajče, salát - _____

Holubinka, kozák, hřib, žampion, bedla - _____

Fagot, harfa, trumpet, viola, kytara, bicí - _____

Napište do každé skupiny slov tři slova souřadná:

Sázava, Orlice, Vltava, Ohře, Morava _____

Olomouc, Brno, Pelhřimov, Cheb _____

Milan, Petr, Jakub, Martin, Tomáš _____

Konvalinka, ocún, lilie, růže, narcis _____

Skřítek, princezna, ježibaba, vodník _____

Buk, javor, bříza, topol, jírovec, dub _____

Vymyslete přirovnání:

silný jako

rychlý jako

mazaný jako

slabý jako

líný jako

hbitý jako

moudrý jako

černý jako

pyšný jako

pilný jako

drzý jako

šťastný jako

Znáte známá přísloví? V každém z dvaceti přísloví je jedno slovo nahrazeno jiným, uveďte přísloví správně a vysvětlete je.

Kdo chce psa **mít**, hůl si vždycky najde.

Jablko nepadne daleko od **domu**.

Láska hory **nesnáší**.

Kdo rychle dává, dvakrát **bere**.

Komu se nelení, tomu se **červení**.

Kdo se směje naposledy, ten se směje **nejhůř**.

Pravda má krátké nohy, daleko neujde.

Pýcha předchází **hlad**.

Nechval dne před **obědem**.

Kdo **brzy** chodí, sám sobě škodí.

Každý chvilku tahá **sirku**.

Had je nejlepší kuchař.

Ranní ptáče dál **neskáče**.

Špatná rada nad zlato.

Lepší vrabec v **srsti** nežli holub na střeše.

Strach má velké **uši**.

Ráno je moudřejší **včerejška**.

Pod svícnem bývá největší **světlo**.

Hloupější ustoupí.

Práce kvapná **hodně** platná.

(Nápověda: moudřejší, dává, pilku, hlad, oči, dobrá, lež, nejlíp, doskáče, tma, přenáší, pád, hrsti, málo, stromu, pozdě, před večerem, bít, zelení, večera)

Rozvoji vypravěčských dovedností žáků mohou napomáhat další průpravná cvičení, např. lze zvolit příběh, u něhož bude chybět úvod či jiná fáze děje. Žáci budou mít za úkol tento příběh domyslet a dopsat. Dále se může jednat o aktivitu „Příběh na pokračování“, kdy každý žák ze skupiny na papír připíše jednu větu, kterou postupně rozvíjí příběh. Učitel může zadat konkrétní téma vymyšleného příběhu. Zajímavou aktivitou by mohlo být převedení vypravování na jiný slohový útvar. Např. téma Mé oblíbené jídlo – toto téma lze zpracovat jako popis pracovního postupu, kdy žáci budou popisovat jednotlivé kroky přípravy jejich oblíbeného pokrmu. Téma však lze pojmout i jako vypravování dramatického příběhu, který se odehrál, když toto jídlo připravovali (jídlo se spálí, postava příběhu se řízne, místo cukru použije sůl apod.). Pedagog by

těž mohl zařadit různé typy korekturních cvičení, neboť žáci by měli umět pracovat s chybou. Mezi atraktivní tvořivé úkoly můžeme zařadit např. vymyšlení krátkého příběhu (souvětí), ve kterém žák používá pouze slova začínající stejnou hláskou. Např. Hasiči hasili hospodu, hospodský huláká: „Honem, hoši, haste!“ Učitel si může vymyslet nespočet nápaditých aktivit, které lze dále obměňovat. Mezi oblíbená průpravná cvičení patří hry s abecedou – vymýšlení vět a slov podle určitého zadání, převádění nepřímé řeči na řeč přímou, vyprávění známého příběhu z pohledu jiné postavy, aktivity na vymýšlení krátkých příběhů, ve kterých žák užije vhodné přirovnání nebo rčení a další. Mezi aktivity kompozičního charakteru můžeme zařadit např. rozstříhané části textu, kdy žáci mají za úkol sestavit text (seřadit věty) vhodně za sebou.

ZÁVĚR

Slohový útvar vypravování provází žáka po celou dobu školní docházky. Jedná se o nejčastěji užívaný slohový útvar na 1. stupni ZŠ, se kterým však žáci mívají časté obtíže, a proto je zapotřebí cílený nácvik jejich vypravěčských dovedností a didaktické usměrňování přirozené výřečnosti. V počáteční fázi nácviku je třeba věnovat se rozvoji především mluveného projevu, neboť psaný projev z mluveného projevu přímo vychází, a užívat postup reproduktivní. Postupně se může přecházet k samotné produkci. V této digitální době je vhodné motivovat žáky ke čtení a k rozšiřování jak pasivní, tak aktivní slovní zásoby různými, pro žáky zajímavými a atraktivními metodami.

Cílem této diplomové práce bylo vytvoření objektivní představy o úrovni vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. tříd na 1. stupni ZŠ a srovnání využívání stylistických jazykových prostředků v jejich písemných pracích. Nejčastější obtíže, se kterými se žáci při sestavování vypravování potýkají, spatřujeme ve slohové neobratnosti žáků, která vyplývá zejména z jejich individuální, někdy značně omezené slovní zásoby. Domníváme se, že neobratné vyjadřování je z velké části zapříčiněno nízkou čtenářskou gramotností. Čtením si totiž žáci rozšiřují svou pasivní slovní zásobu, je tedy přínosné pro zkvalitnění vypravěčských dovedností. V žakovských textech často chyběla originalita, většina příběhů byla stereotypních, nevyzrálých, nenápaditých, stylizačně jednoduchých. Dalším nedostatkem bylo nesprávné užití některých výrazů, z důvodu neznalosti nebo nepochopení jejich významů. Srozumitelnost vypravování u dvaceti prací byla narušena nelogickými myšlenkovými skoky. Mezi nejčastější nedostatky žakovské stylizace patřilo nefunkční opakování stejných výrazů, zejména spojovacích výrazů *a*, *když*, *tak*, *pak* a dále opakování sloves, které je zřejmě opět zapříčiněno nedostatečnou aktivní slovní zásobou. Většina žáků užívala příliš dlouhá souvětí, která narušovala dynamiku a dějový spád příběhu. Z kompozičních nedostatků se jednalo zejména o opomíjení členění textu na odstavce. Někteří žáci dále zcela ignorovali ortografická a interpunkční pravidla.

Třetinu prací žáků bych zhodnotila jako uspokojivou, další třetinu žakovských textů jako průměrnou a relativně dostačující, zbylou třetinu shledávám jako nevyhovující. Jako učitelé bychom se proto měli ve své pedagogické praxi zaměřit především na procvičování dílčích vypravěčských dovedností žáků a minimalizaci nejčastějších nedostatků.

RESUMÉ

Diplomová práce je zaměřena na úroveň vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. tříd ZŠ a jejich následné srovnání. Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část se věnuje vymezení základních pojmů ze stylistiky, klasifikaci funkčních stylů a slohových postupů, dále slohovému vyučování a slohovým útvarům, které se žáci učí na 1. stupni ZŠ. Podrobněji se zaměřuje na slohový útvar vypravování, jeho znaky a samotný nácvik. Praktická část je zaměřena na analýzu dotazníkového šetření, která byla provedena na vzorku učitelů 4. a 5. ročníků na třech ZŠ v Plzni, na analýzu slohových prací, jejich srovnání a zjištění úrovně vypravěčských dovedností žáků 4. a 5. ročníků.

SUMMARY

The diploma thesis is focused on the level of narrative skills of pupils of the 4th and 5th grades of primary schools and their subsequent comparison. The thesis is divided into two parts – theoretical and practical. The theoretical part is devoted to the definition of basic concepts of stylistics, classification of functional styles and stylistic procedures, stylistic teaching and stylistic formations that pupils learn at primary school. It deals in more detail with the style of narration, its features and the actual training. The practical part is focused on the analysis of the questionnaire survey, which was carried out on a sample of teachers of the 4th and 5th grades at three elementary schools in Pilsen, the analysis of stylistic works, their comparison and finding the level of narrative skills of pupils of the 4th and 5th grades.

SEZNAM POUŽITÉ A PROSTUDOVANÉ LITERATURY

ČECHOVÁ, Marie. – Současná česká stylistika, ISV nakladatelství, Praha 2003. 382 s. ISBN 80-86642-00-3.

ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

HUBÁČEK, Josef. Didaktika slohu: Celostátní vysokoškolská učebnice pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 236 s.

HUBÁČEK, Jaroslav et al. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade mecum Bohemiae, 2010. 375 s. ISBN 978-80-86041-37-7.

MELICHAR, Jiří a Vlastimil STYBLÍK. *Český jazyk: přehled učiva základní školy s cvičeními a klíčem*. Vyd. 14., ve Fortuně 3., přeprac. Praha: Fortuna, 2004. 275 s. ISBN 80-7168-892-4.

ČECHOVÁ, M. STYBLÍK, V. Čeština a její vyučování. Praha: SPN, 1998. 264 s. ISBN 80-85937-47-6.

SVOBODA, K. Didaktika českého jazyka a slohu. Praha: SPN, 1977. 307 s.

KRŮŽELOVÁ, M. Máme rádi sloh. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 128 s. ISBN 978-80-7367-550-9

ŠAFRÁNKOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s., Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu, 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Počet žáků v jednotlivých třídách

Tabulka 2 - Jaký je les? Co můžu dělat v lese? - Nejčastější nápady žáků

Tabulka 3 - Analýza dotazníků – odpovědi otázek 1-5

Tabulka 4 - Analýza dotazníků – odpovědi otázek 6-10

Tabulka 5 - Analýza dotazníků – vybrané jazykové prostředky

Tabulka 6 - Rozbor vzorků žákovských prací 4. ročníků

Tabulka 7 - Zápletka ve vypravování žáků 4. ročníků

Tabulka 8 - Druhy přívlastků ve slohových pracích 4. ročníků

Tabulka 9 - Rozbor vzorků žákovských prací 5. ročníků

Tabulka 10 - Zápletka ve vypravování žáků 5. ročníků

Tabulka 11 - Druhy přívlastků ve slohových pracích 5. ročníků

Tabulka 12 - Srovnání délky žákovských prací žáků 4. a 5. ročníků

Tabulka 13 - Srovnání zastoupených vybraných slovních druhů

Tabulka 14 - Zastoupení vlastních podstatných jmen ve 4. a 5. ročnících

Tabulka 15 - Podstatná jména významově nadřazená a podřazená

Tabulka 16 - Srovnání počtu sloves plnovýznamových a pomocných

Tabulka 17 - Citoslovce

Tabulka 18 - Srovnání počtu přívlastků shodných a neshodných

Tabulka 19 - Forma vypravování

Tabulka 20 - Přímá řeč

Tabulka 21 - Frazeologismy

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 - První otázka – Jakým způsobem vyučujete slohovou výchovu?

Graf 2 - Třetí otázka – Myslíte si, že je v učebnicích českého jazyka přiměřeně zastoupen učební materiál pro slohové vyučování?

Graf 3 - Čtvrtá otázka – Kolik slohových prací napíšou ve Vaší třídě žáci během školního roku?

Graf 4 - Pátá otázka – Kterému slohovému útvaru se věnujete při výuce slohu nejvíce?

Graf 5 - Šestá otázka – Kolik procent ze slohové výuky věnujete slohovému útvaru vypravování?

Graf 6 - Sedmá otázka – Pracujete při nácviku vypravování s obrázkovou/heslovou (slovní) osnovou?

Graf 7 - Osmá otázka – Projevují žáci větší zájem o jazykové, či slohové vyučování?

Graf 8 - Desátá otázka – Na které z následujících typů jazykových prostředků zaměřujete při nácviku vypravování pozornost především? Do jaké míry žáci naplňují požadavek jejich aktivního užívání?

Graf 9 - Srovnání rozsahu slohových prací žáků 4. a 5. ročníků

Graf 10 - Podstatná jména

Graf 11 - Slovesa plnovýznamová a pomocná

Graf 12 - Druhy a počty přívlastků

Graf 13 - Forma vypravování

Graf 14 - Přímá řeč

Graf 15 - Frazeologismy

PŘÍLOHY

I. Dotazník pro učitele 4. a 5. ročníků

II. Ukázky žákovských slohových prací

I. DOTAZNÍK PRO UČITELE

1. Jakým způsobem vyučujete slohovou výchovu?
 - a) v rámci učiva jazykového
 - b) samostatně a pravidelně, jednu hodinu týdně
 - c) slohové výuce se téměř nevěnuji – není na ni příliš mnoho času
2. Ze kterých didaktických materiálů vycházíte při slohovém výcviku?

Využíváte i jiné pomůcky, např. didaktické hry? Pokud ano, které?

3. Myslíte si, že je v učebnicích českého jazyka přiměřeně zastoupen učební materiál pro slohové vyučování?
ANO/NE
4. Kolik slohových prací napíšou ve Vaší třídě žáci během školního roku?
 - a) méně než 4
 - b) 4-5
 - c) více než 5
5. Kterému slohovému útvaru se věnujete při výuce slohu nejvíce?
 - a) vypravování
 - b) popisu (předmětu, osoby, pracovního postupu)
 - c) útvarům informačního postupu
6. Kolik procent ze slohové výuky věnujete slohovému útvaru vypravování?
7. Pracujete při nácviku vypravování s obrázkovou/ heslovou (slovní) osnovou?
 - a) ano, s oběma druhy osnovy
 - b) s jedním druhem osnovy – (s kterým?)
 - c) s osnovou nepracuji
8. Projevují žáci větší zájem o jazykové, či slohové vyučování?

9. Které nejčastější žakovy nedostatky spatřujete v písemném slohovém projevu?
10. Na které z následujících typů jazykových prostředků zaměřujete při nácviku vypravování pozornost především?
a) vhodná a výstižná slovesa	e) věty zvolací
b) citoslovce	f) přívlastky
c) podstatná jména s přesným významem	g) nepřímá pojmenování
d) přímá řeč	h) rčení a přirovnání

Do jaké míry žáci naplňují požadavek jejich aktivního užívání?

II. UKÁZKY ŽÁKOVSKÝCH SLOHOVÝCH PRACÍ

Ukázka č. 1

Byl jednou jeden chlapeček, který se jmenoval Vašek. Vašek měl pejska Beníka a bydlel v malinké vesnici v rodinném domku. Měl maminku Štěpánku a tatínka Vojtu. Jednou řekl mamince, že se půjde s Beníkem projít do lesa. Ve čtvrtině cesty se Vašek zastavil a uslyšel podivné kňourání. „Co to asi je?“ říká si. Připadalo mu to divné, tak nečekal a hned se raději rozběhl. Najednou uprostřed lesa spatřil srnku. Potichoučku a pomaloučku šel k ní ale srnka neutíkala. Když byl metr od ní pořád neutíkala. „To už je nějaké divné“ říká si Vašík. Pořádně si srnku prohlížel a uviděl jak má přední kopýtko krvavé a nemůže se chudák zvednout. Po chvílce ho napadlo, že by jí vzal do náruče a vzal jí k veterináři, ale pak si vzpomněl že ve škole si říkali, že když uvidí nějaké zraněné zvířátko tak ho nemají brát do rukou ale zavolat třeba na správu lesů. Vašek nechal Beníka v lese u srnky aby jí hlídal a chvatem běžel domů říct to celé mamince. Maminka zavolala na chovnou stanici. Ti se o zraněnou srnku postarali. Uzdravila se a Vašek je šťastný, že srnku zachránil a srnka si může běhat dál po lese.

Ukázka č. 2

Byly jednou tři kamarádky Kačka, Jana a Bára. Rády cestovaly a podnikaly různá dobrodružství, zrovna jely kempovat do lesa. Ten les vypadal hrůzostrašně, ale přesto tam šly. Když došly až doprostřed lesa tak se utábořily a opékaly buřty. Postavily stan, roztáhly spacáky a vyšly se podívat po okolí. Vypadalo to tam strašidelně a Jana říká

Kačce a Báře: „Holky, viděly jste to?“ Bára odpoví. „Co?“ Kačka řekne: „No támhleto!“ Holky utíkaly, co jim nohy stačily. Když to zvíře konečně setřásl, tak se ztratily. Aspoň že s sebou měly deku a mikiny. Lehly si do mechu a usnuly. Když se probudily, tak to zvíře uviděly zas, ale když to bylo blíž Bára říká: „Holky otočte se, to jsou jen veverky.“ Kačka říká: „Jé, ty jsou roztomilý.“ A došlo jim, že se už nemusí bát. Našly naštěstí své tábořiště a celý výlet se jim nakonec povedl. Staly se z nich nejlepší kámošky navždycky, kdyby ještě žily procestovaly by celý svět.

Ukázka č. 3

Na kraji lesa byla chaloupka a v chaloupce žil hodný chlapec Petr se svou maminkou. Petr a maminka byli chudí měli málo jídla a pití. Jednoho dne se Petr rozhodl že půjde na houby do lesa. Hub měl velice málo tak hledal a šel dál hlouběji do lesa. Po chvíli si uvědomil že je už moc daleko a neví jak se dostat zpátky domů. Cestu domů sice nenašel ale našel tam jeskyni zarostlou kapradím. Petr šel do jeskyně a byli tam peníze. Petr nevěřil svým očím. Nechtěl si to všechno nechat, nechtěl být bohatý ani chudý. Byl to moc hodný chlapec. Tak si řekl, že to rozdá chudým lidem z města nedaleko od jejich domova. „Ještě jen najít tu cestu domů“ říkal si smutně pro sebe. Petr byl velice chytrý tak naslouchal a uslyšel proudění vody. Šel blíž a našel potůček a šel podle něho až došel domů do chaloupky. Když přišel všechno to mamince řekl a ukázal jí pár zlatáků. Maminka nevěřila svým očím. Petr se tam ještě jednou vrátil, vzal si s sebou pytle aby poklad pobral. Potom šel do města a rozdál peníze všem chudým. Všichni mu děkovali a udělali velkou hostinu. Nikdo dodnes neví kde se ty peníze v jeskyni vzali.

Ukázka č. 4

Jednoho dne jsem šla s tatínkem a s babičkou na procházku do lesa. V lese mi babička řekla ať zavřu oči a poznám, jaký ptáček to tak hezky zpívá. Zavřela jsem oči a zkusila hádat a uhádla – byl to skřivan. Babička mi dala bonbon za to, že jsem to uhodla. Šli jsme dál, houbařili jsme a když jsme popošli k jednomu velkému dubu, zahlédla jsme na něm veverku. Pozorovala jsem ji a zapomněla jsem dávat pozor na cestu. Zakopla jsem o kořen stromu a najednou slyším, „Křup!“ Myslela jsem si, že jsem si zlomila nohu ale necítila jsem žádnou větší bolest, jen jsem si odřela kolena. Po chvílce přemýšlení jsem zjistila že

to byla ta veverka na stromě a chroupá oříšky. Když už se stmívalo, tak jsme se pomalu vraceli k domovu.

Ukázka č. 5

Jednoho dne šli tři kamarádi Kuba, David a Adam do lesa na houby. Měli plné košíky a pomalu už se vraceli domů když najednou nešika Kuba zakopl o kámen. „Kluci auuu pojd'te sem!“ Kluci se vyděsili, mysleli si totiž že se Kubovi něco stalo, protože stále ležel na zemi. „Kubo vydrž! Hned jsme u tebe!“ volali kluci z dálky. Nemohli uvěřit tomu co uviděli když doběhli ke Kubovi. Všude se tam třpytili malé hezké kamínky. Ani přírodovědec David s Adamem je všechny nedokázali vyjmenovat. „Diamanty, safíry, rubíny, smaragdy, olivíny...“ vyjmenovávali postupně ty které znaly. U vysokých borovic uviděli jeskyni, byl to však vstup do dolu. Čím dál šli tím větší tma tam byla. Adam vytáhl z batohu baterku, „dobře že jsem si jí s sebou vzal“ řekl Adam. Když přišli na konec dolu přišlo jim že to vypadá jakoby tam někdo bydlel. Všechno tam bylo podivně moc uklizené, nebyl tam žádný nepořádek. Najednou uviděli spící skřety. Kuba vykřikl a tím je zbudil. Kluci začali utíkat a v tu ránu byli z dolu pryč. Důl pro jistotu zaházeli kamením a klacky a překryli vchod křovím. Přišli domů celý vylekaní a unavení, Kuba vyndal věci z košíku a David a Adam zjistili že Kuba si vzal z dolu skoro kilo kamenů. „Budeme boháči!“ zajásali kluci. Nakonec všechno dobře dopadlo a skřety už nikdo nikdy neviděl.

Ukázka č. 6 (nezdařilá slohová práce)

Šel mislivec po lese založil si oheň zůstal v noci pod stromem spát jak tak spal oheň se rošířil po celém lese a on stále spal až ucítil že se potí. Ihned vstal první půlka lesa byla schváćena on rychle utekl z lesa utíkal za hasiči avšak půlka lesa stále hořela. Mislivec přišel za hasiči rychle virazili našťěstí přišli rychle ale nestihli zachránit první půlku lesa. Mislivec se poučil že vždy musí oheň opklopit cihlami.

Ukázka č. 7 (nezdařilá slohová práce)

Ráno v 6:00 hodin jsme jeli do lesa na houby. Tátu napadlo že si zahrajeme na schovku. Táta řekl že bude pikat, když jsem byl uprostřed lesa tak sem se roshlídl kde jsou rodiče. V lese nikde nebyli, když jsem šel a šel tak jsem uviděl jednoho pána zeptal jsem se ho jestli neviděl moje rodiče, pán řekl že ano a že jsou za rohem když jsem koukl za roh tak tam opravdu byli.

Ukázka č. 8 (nezdařilá slohová práce)

Kluci Vojta, David, Kevin, Kuba a Václav byli v lese pod širákem. Bylo večer a najednou blesk přišel večer neznámý muž vzal pytel a všechny nás unesl. Vzal nás do chalupy a přivázal nás k židlím. Přijela policie a neznámého muže zastřelily. A kluci šli domů a všechno dopadlo dobře pokračování příště.